

LIETUVIŲ LIAUDIES ŠNEKAMOSIOS KALBOS FRAZELOGIJOS STRUKTŪRINIAI MODELIAI

B. KALINAUSKAS

Lietuvių liaudies šnekamosios kalbos frazeologiniai žodžių junginiai, arba frazeologizmai, savo struktūra labai įvairūs: vieni jų yra sakinio formos¹, kiti – įvairių žodžių junginių pavidalo, trečius sudaro įvairūs eliptiniai posakiai, kalbos sustingusios formulės, dažnai neturinčios žodžių junginio antrojo nario (juos vadinsime vienanariais); ketvirtų tik vienas narys turi frazeologinį krūvį, o antrasis yra suprantamas savo tiesiogine leksine reikšme (tokius frazeologizmus vadinsime frazeologoidais²) ir t.t.

Visus lietuvių liaudies šnekamosios kalbos frazeologizmus pagal jų struktūrą skirstysime į dvi pagrindines grupes: 1) **nepredikacinius** frazeologizmus, t. y. tokius, kurie turi žodžių junginio formą, ir 2) **predikacinius**, t. y. tokius, kurie turi vieno ar kitokio sakinio tipo formą.

Nepredikaciniai frazeologizmai skirstomi į prijungiamuosius, arba hipotaksinius (kur vienas frazeologizmo komponentas gramatiškai subordinuotas kitam, prijungtas prie kito), ir sujungiamuosius, arba parataksinius (kur tarp frazeologizmo komponentų yra gramatiniai sujungimo ryšiai).

Savo ruožtu hipotaksiniai frazeologizmai pagal priklausomųjų komponentų sintaksines funkcijas skirstomi į atributinius frazeologizmus ir atributinius frazeologoidus (tarp tokių frazeologizmų komponentų yra gramatiniai pažyminio ir pažymimojo žodžio santykiai), objektinius frazeologizmus ir objektinius frazeologoidus (čia frazeologinio žodžių junginio gramatiškai priklausomasis komponentas atlieka papildinio funkciją), reliacinius frazeologizmus ir reliacinius frazeologoidus (čia gramatiškai priklausomasis komponentas atlieka aplinkybių funkciją), komparatyvinius

¹ Frazeologija šiame straipsnyje suprantama siaurąja prasme, t. y. frazeologizmais laikomi tik tokie pastovios vartosenos posakiai, kurių reikšmės negalima išvesti iš jų komponentų leksinių reikšmių visumos. Jie gali būti ir sakinio formos (pvz., *bala nematė* – 'nesvarbu, tesižinai') ir žodžių junginio formos (pvz., *gyva bala* – 'daug', *nosį riesti* – 'didžiulis' ir kt.). Patarlės ir priežodžiai, kuriuos kai kurie frazeologijos tyrinėtojai laiko frazeologizmais (B. Archangelskis, A. Jefimovas, M. Šanskis ir kt.), šiame straipsnyje frazeologijos objektu nelaikomi. Sakinio ar žodžių junginio formos frazeologizmai savo forma analogiški su laisvaisiais žodžių junginiais ar sakiniais, dėl to tarp frazeologinių žodžių junginių ir laisvųjų žodžių junginių gali būti homonimiški santykiai (pvz., *nosį riesti* galima suprasti ir tiesiogine prasme).

² Frazeologoidais vadinami tokie frazeologizmai, kurių tik vienas komponentas turi frazeologinę reikšmę, o kitas yra laisvas (t. y. gali būti bet koks žodis), išlaikantis savo leksinę reikšmę. Pvz., žodžių junginyje *šiokia diena* reikšmė 'eilinė darbo diena' savo leksinę reikšmę išlaiko žodis *diena*, *sverti iš akies* – reikšmė 'nesveriant, tik pažūrėjus nustatyti svorį' toks laisvas komponentas yra veiksmazodis *sverti* ir pan.

frazeologizmus ir komparatyvinius frazeologoidus (kur tarp frazeologizmo narių, arba komponentų, yra palyginimo ryšiai). Tokie frazeologizmai, kurių šnekamojoje kalboje gali būti vartojamas tik vienas narys, vadinami vienanariais, arba elipstiniais.

Sujungiamojo žodžių junginio formos, arba parataksiniai, frazeologizmai skirstomi į antoniminius (kur sujungti du antonimai), sinoniminius (kur žodžių junginių sudaro du sinonimai).

Sakinio formos, arba predikatiniai, frazeologizmai skirstomi pagal įvairius struktūrinius sakinių tipus: į dvinario sakinio formos frazeologizmus, į vienanario sakinio formos frazeologizmus ir benario sakinio formos frazeologizmus.

Visi frazeologizmai smulkiau skirstomi pagal įvairius žodžių junginių modelius.

Gale apžvelgiamas eufonijos elementų vaidmuo įvairios struktūros frazeologizmuose.

I. ŽODŽIŲ JUNGINIO FORMOS, ARBA NEPREDIKATINIAI, FRAZEOLIGIZMAI

A. Hipotaksiniai, arba prijungiamieji, frazeologizmai

1. Atributiniai frazeologizmai

Atributiniais frazeologizmais vadinami tokie, kurių atskiri komponentai gramatiškai santykiauja kaip pažymynys su pažymimuoju žodžiu. Vieni jų yra su gramatiškai priklausomais³ derinamaisiais komponentais (modelis – **būdvardinė kalbos dalis + daiktavardis**), kiti su valdomaisiais (modelis – **daiktavardžio kilmininkas + daiktavardis**). Savo ruožtu atributinių frazeologizmų abu komponentai gali būti netekę savo leksinių reikšmių arba vienas komponentas gali būti išlaikęs savo tiesioginę reikšmę. Šiuos pastaruosius frazeologinius žodžių junginius vadiname **atributiniais frazeologoidais**.

a) Atributiniai frazeologizmai modelio *būdvardinė kalbos dalis + daiktavardis*

Lietuvių liaudies šnekamojoje kalboje tokio modelio frazeologizmų nėra labai daug. Esama pamėgtų būdvardžių, kurie su įvairios leksinės reikšmės daiktavardžiais yra linkę sudaryti frazeologinius junginius. Iš tokių būdvardžių paminėtini žodžiai **gyvas, geras, didelis, lengvas, palaidas** ir kt. Pvz., reikšmę 'daug' (kalbant apie nepageidaujamą ko daugumą) turi tokie sinonimiški posakiai: **gyva bala, gyvas galas, gyva baimė, gyvas kelmas, gyvas nelabasis, gyvas nakabis, gyva pekla, gyvas velnias** ir pan.

Laiko taip nėra, o tų reikalų **gyva bala Gs**. Visokių rūpesčių **gyvas galas Prn**. Gyva baimė pasakų **Lnkv**. Gyvas kelmas čia tų akmenų **Krtn**. Tų žmonių **gyvas nelabasis Šis**. Priėjo žmonių **gyvas nelabasis**, nė prisigrūst negal **Vvr**. Kiek tų mūsų pas jus – **gyva pekla Skd**. Balose šimet šieno yra **gyvas velnias Skr**.

Kaip matome, peioratyvinę šių frazeologizmų reikšmę nulemia daiktavardžių reikšmės.

Frazeologizmų **geras diegas, geras velnias** – 'piktas, suktas, klatingas' frazeologinę reikšmę taip pat apsprendžia daiktavardžių leksinės reikšmės.

³ Gramatiniu požiūriu pagrindinis žodžių junginio komponentas frazeologiniame žodžių junginyje gali ir neturėti pagrindinio frazeologinio krūvio, t. y. gali ir nebūti tokio frazeologizmo centrinio žodžiu, ir, priešingai, priklausomasis komponentas gali sudaryti frazeologizmo centrą.

Tas senis tai geras diegas *Sngr.* Geras velnias ir jo pati *Sngr.*

Nemaža atributinių frazeologizmų yra su būdvardžiais **palaidas, lengvas** ir kt. Pvz., **palaida bala, palaidi barščiai** – 'netvarka', **lengva ranka** (sakoma apie žmogų, kuriam visi darbai gerai sekasi), **lengva galva** – 'mokus, protingas, greit suprantantis', **lengva duona** – 'be rūpesčių, be vargo, be sunkaus darbo gyvenimas', **senas vilkas** – 'gudrus, prityręs žmogus', **smulki žuvelė** – 'nežymus žmogus', **piktasis grašis, pinigas** – 'neramus, įkyrus žmogus', **pramušta galva** (sakoma apie didelį ko norą), **aštrus liežuvis** – 'kandi, įžeidžianti kalba', **juoda diena** – 'sunkūs laikai' ir pan.

Kai nėra kam gerai prižiūrėti, tai visam gyvenime **palaida bala** *Gs.* Viskas čia buvo **palaidi barščiai** *Lkš.* Mano **ranka lengva** *Aps.* Ieško kaip ponas **lengvos duonos**: nori, kad kiti dirbtų, o jam tik pinigus mokėtų *KrvP.* **Lengvą duoną** tur miesto ponios, o sudžiūvę, ir gana *Gs.* Jūs turit **lengvą galvą** *Pgg.* To žmogaus neapgausi: **senas vilkas** *Ll.* Bet neilgai jis buvo **smulkia žuvelė** *A. Vien.* Apsistojo kaip **piktasis grašis** *Pp.* Jo ant mokslo **pramušta galva** *Krv.* Jaunose dienose iš tiesų turėjau **pramuštą galvą** prie visokių sumanymų *J. Balč.* Bet vis **aštresnis** pasidarė marčios **liežuvis** *I. Sim.* Nors šį kartą apsitenki su savais, bet ilgainiui gali labai **juoda diena** ateiti *Ž.*

Atskirą sinoniminės reikšmės atributinių frazeologizmų grupę sudaro tokie, kurie sudėti iš įvardžio **kuris** + įvairūs peioratyvinės reikšmės **daiktavardžiai**, pvz., **kuri bala, kuris galas, kuris kelmas, kuris kotas, kuris šuo, kuris velnias** ir pan. Jie sakomi stebintis ar klausiant, dėl ko kas daroma, atsitinka.

Ar jis iš galvos išėjo, ar **kurių galų** *J. Balč.* **Kuris galas** čia tave neša! *Rm.* **Kuris kelmas** čia yra, kad tų durų negal atidaryti *Plt.* Jau **kuris kotas** pas jus yra *Trgn.* Ar užmiršai, ar **kuris šuva**, kad negirdi *Rm.* Ar **vilkas, ar kuris velnias** išgąsdino arklius *Rm.*

Yra atributinių frazeologizmų, sudarytų iš būdvardinių skaitvardžių ir daiktavardžių, pvz., **devintas vanduo nuo kisieliaus** – 'labai tolimas arba joks giminė', **devynios galybės** – 'labai daug', **penki juokai** – 'lengvai atliekamas dalykas', **vieno raugo** – 'vienodas' ir kt.:

Mūs giminystė – **devintas vanduo nuo kisieliaus** *Sngr.* Prisirinko į tą veseilių **devynios galybės** *Sngr.* Mums **penki juokai** tas bulves nukast *Nt.* Bušė ir Barbė **vieno raugo** *I. Sim.*

Kitą šio modelio frazeologizmų grupę sudaro posakiai iš pažyminio funkcijas atliekančių dalyvių ir daiktavardžių, pvz., **nešiotas vilkas** – 'gudrus, apsukrus žmogus', **neminto molio** – 'ištižęs, nevykėlis' ir kt. Kai kuriuose tokiuose frazeologizmuose dalyviai yra pavartoti postpoziciškai, pvz., **kelmas nedegintas** – 'nedoras, negeras', **veršis nelaižytas** – nesubrendęs, netikęs, nevykėlis ir kt.

Nešiotas vilkas, keturių vaikų tėvas, per ugnį peršoks *rš.* Ans yr **neminto molio** *Plt.* Tokia jau **kelmas nedegintas** ta tavo žmona *Prng.* Veršiai jūs, **nelaižytieji veršiai!** – paleido gerklę Cinokienė *Ž.*

b) Atributiniai frazeologizmai modelio **daiktavardžio kilmininkas + daiktavardis**

Šio modelio frazeologizmų dauguma reiškia žmonių būdų ypatybes, iškelia žmogaus charakterio pagrindinį bruožą, dažniausiai neigiamą. Priklausomaisiais tokių frazeologizmų komponentais (kilmininkais) paprastai esti peioratyvinės reikšmės daiktavardžiai (jie ir nulemia reikšmę): **avis, avinas, širšė, vapsva, velnias**

ir pan., pvz., **avies galva**, **avelės galva**, **avino galva** – ‘neišmanėlis, negudrus’; **širšių kulešius**, **vapsvų kulys** – ‘pikčiurna’; **velnio išpera** – (sakoma ką keikiant), **makalų Pranis** – ‘pliuškis, nerimtas’, **graibalo košė** – ‘ištižėlis’, **molio Motiejus** – ‘netikęs, nevykėlis’, **grybų titis** – ‘nevikrus, suglebęs’, **vėjo brolis (vaikas, lakūnas)** – ‘nerimtas, negalimas pasitikėti, be charakterio’, **bumbulo vaikas** – ‘tinginys’, **ožio bamba** – ‘pikčiurna’ ir kt.

Eik tu, **avies galva!** *Vv.* Kur pasidėsi tokią **avelės galvą** parsivedęs? *Grž.* Eik tu, **avino galva**, aš ir maniau, kad tu užmirši! *Brs.* Jau tas mūsų Izidorius tikras širšių kulešius *Skr.* Ot jau užjudino tą **vapsvų kulį!** *Skr.* Pažiūrėk rankas, o tada drįsk kabinėtis, **velnio išpera** *I. Sim.* Ir tu esi nemažesnė **makalo Pranis** *Brs.* Makaluoja, kai **makalų Pranė** *Škn.* **Graibalo košė!** *Vrn.* Kas laimės, pralaimės – **molio Motiejus** tai nelaimės *Slk.* Daug **molio Motiejų** pasauly *V. Kr. P. Brž.* **Grybų titis** yra susmukęs vyras *Grg.* Ko čia klausyt **vėjo botago!** *Šln.* Šelmis bernelis **vėjo botagėlis (d).** **Vėjo lakūnas:** kur vėjas put, čia linkst *Ggr.* **Gaisrų vėjas** *Trk.* O tu **bumbulo vaikas!** *Šd.* Nekišk nagų prie to **ožio bambos**, tuoj žviegti pradės *Krp.*

Šio modelio frazeologizmų peioratyvinę reikšmę gali nulemti ir pagrindiniai komponentai, pvz., **maišas**, **kliunkis** ir pan.: **tuščias maišas** – ‘niektauškis, pagyrūnas; niekai’, **pelų maišas** – ‘netikęs, nevikrus’, **barnių maišas** – ‘linkęs bartis’, **kiauras maišas** – ‘besotis’, **balos kliunkis** – ‘nevykėlis’ (sakoma ką niekinant, barant), **kačių mūka** – ‘suykęs, sulysęs’ ir kt.

Tuščias maišas, neverta jo klausyt *Gs.* Ginčijasi dėl **tuščio maišo** *Vlkv.* Jis tikras **pelų maišas** *Skr.* Tokio **barnių maišo** kito nėra *Skr.* Jis toks **kiauras maišas:** duok ir duok, ir vis jam pareis, vis stalą nudykins *Jnšk.* Atrodo kaip **kačių mūka** *Grš.* **Balos kliunki**, juk poryt daktaro vardinės *rš.*

Šio pobūdžio frazeologizmai gali reikšti ne tik neigiamas žmonių charakteristikas, bet ir teigiamas, pvz., **butos kriukis** – ‘valstiečio vaikas, likęs gyventi tėvų ūkyje’, **namų kuolas** – ‘namus prižiūrintis, mėgstantis namus tvarkyti; namykštis’, **vargo paukštis** – ‘varguolis’ ir kt. Tokios teigiamos reikšmės frazeologizmų liaudies šnekamojoje kalboje yra palyginti nedaug.

Kiti vaikai mokslus tegul eina, o šis bus **butos kriukis** *Skd.* Jis toks **namų kuolas** *Kp.*

Be žmonių būdo charakteristikų, šio tipo atributiniai frazeologizmai gali turėti ir kitokių įvairių teigiamų ar neigiamų reikšmių, pvz., **muilo burbulas** – ‘nerimtas, nevertas dėmesio dalykas’, **šuns daina** *juok.* ‘žiovulys’, **velnio lašai** *juok.* ‘degtinė’, **vilko dantys** – ‘yda’, **vilko kąsnis** – ‘didelė snagė’, **miltų kalnai** – ‘apstumas, gausumas’, **ašarų pakalnė** – ‘gyvenimas, pasaulis’, **kiškio pyragas** – ‘lauktuvės vaikams, dovanos’ ir kt.

Taip ir maniau, kad **muilo burbulas** *A. Vien.* Jau mane **šuns dainos** ima, reikia jau eit gult *Gs.* Varvin **velnio lašus** *Krš.* Nėr nė vieno vyro, kuris neturėtų **vilko danties** *Sch.* Kai pradėjo **vilko kąsniais** drapinti, ir akys užlipo *Kl.* Vark žmogus visą amžių šioje **ašarų pakalnėje** *Lnkv.* Neverk, Antaniuk, tėtė parveš **kiškio pyrago** *Pmp.*

2. ATRIBUTINIAI FRAZEOLOGOIDAI

Lietuvių kalboje, kaip ir kitose ide. kalbose, yra žodžių junginių, kurie stovi tarp laisvųjų ir frazeologinių. Tokių junginių vienas komponentas yra netekęs savo leksinės reikšmės, o kitas tą reikšmę išlaikęs, t. y. suprantamas tiesiogine reikšme. Tokius frazeologizmus, kaip minėta, vadinsime **frazeologoidais**. Atributinių frazeo-

logoidų pavyzdžiais gali būti **stačias darbas** – ‘prastas, nekvalifikuotas, laukų darbas’, **baltasis miškas** – ‘lapuočių medžių miškas’, **kalės mazgas** – ‘netikras, netaisyklingai užmegztas mazgas’ ir pan. Čia žodžiai **darbas, miškas, mazgas** išlaiko savo tiesiogines leksines reikšmes, bet prie jų gramatiškai prijungti žodžiai – **stačias (darbas), baltasis (miškas), kalės (mazgas)** suprantami idiomiškai, frazeologiškai, ir tą reikšmę jie įgyja tik junginyje su tais tiesiogine leksine reikšme suprantamais žodžiais – **darbas, miškas, mazgas**.

a) Atributiniai frazeologoidai modelio būdvardinė kalbos dalis + daiktavardis

Šio pobūdžio atributiniuose frazeologoiduose laisvą reikšmę paprastai išlaiko daiktavardis, o visą frazeologinį krūvį turi su juo gramatiškai suderintas būdvardis. Kaip jau matėme, frazeologoiduose tipo **stačias darbas, baltasis miškas** kaip tik būdvardis ir turi visą frazeologinį krūvį.

Nors šitokių frazeologoidų būdvardiniai komponentai gali būti labai įvairūs, bet liaudies šnekamojoje kalboje yra pamėgtų būdvardžių, kurie perkeltinę, idiominę reikšmę įgyja junginyje tik su tam tikrais daiktavardžiais. Iš tokių gausiau vartojamų būdvardžių paminėtini **aklas, gyvas, juodas...**, pvz., **akla naktis** – ‘labai tamsi’, **aklos bulvės** – ‘be daigų’ (*Lš.*), **aklas miškas** – ‘tamsus, tankus miškas’, **aklas badas** – ‘didelis, visiškas badas’, **aklas ruduo** – ‘labai vėlus ruduo’, **akla žemė** – ‘nederlinga žemė’, **aklasis stalčius** – ‘stalčius, į kurį dedama iš stalo apačios arba pakėlus dangtį’ (*Jrb.*) ir kt.; **gyvi niekai** – ‘bereikšmiai dalykai, niekalai’, **gyvi pinigai** – ‘gryni pinigai, t. y. čia pat esami, turimi’, **gyva bėda** – ‘didelė bėda’ ir kt.; **juoda naktis** – ‘gili, tamsi naktis’ ir kt.

Pirma čia buvo **aklas miškas**, o dabar iškirsta *Lp*. Jam dabar **aklas badas** *Skr*. Tokią žemę gali akėti **aklam rudeny** *Brš*. Ji man tos **aklos žemės** pagailėjo *Lp*. **Gyvi niekai** iš tokio darbo *Grž*. Atsirado **gyvų pinigų**, priaugo gyvulių *Vaižg*. **Gyva bėda** su tokiu iširėliu *Nj*. Procevoja vargšės lig **juodai naktčiai** *Pc*.

Kaip jau minėta, būdvardžiai, įgiję idiominę reikšmę, šio modelio frazeologoiduose gali būti įvairūs, pvz., **paskutinieji žodžiai** – ‘pikti, keiksmo žodžiai; smarkūs keiksmi’, **gera akis** – ‘taikli akis’ ir kt. Ypač daug tokių frazeologoidų yra su daiktavardžiu **diena**, kur šis žodis išlaiko beveik visai nepakeistą savo leksinę reikšmę, pvz., **mažos dienos, jaunos dienos** – ‘vaikystė, jaunystė’, **sunkios dienos** – ‘sunkūs laikai’, **nevalgoma diena** (*psn.*) – ‘diena, kurią katalikų bažnyčios draudžiama valgyti mėsa’, **valgoma diena** (*psn.*) – ‘diena, kai katalikų bažnyčios leidžiama valgyti mėsa’, **sausą dieną** – ‘diena, kai neturime ko valgyti ar kai religijos užginta valgyti’, **alkana diena** – ‘kurioje nėra ko valgyti’, **šiokia diena** – ‘paprasčia, eilinė darbo diena’, **negalinti diena** – ‘ligų, negalių diena’ ir t. t.

Motina, pagavusi viršų, iškoliojo vyrą **paskutiniais žodžiais** *Ž*. Jis gerą akį turi – šovė ir iš karto pataikė *Ėr*. Nuo **mažų dienų** nesveika *Brž*. Prisiminė jį savo **mažas dienas**, savo motutę ir tėvelį *V. Kr*. Persimainė **jaunos dienos** į didį vargelį *Drs*. **Sunkios dienos** atėję; žmonės badu mirę. *A. Bar*. **Nevalgoma dieną** aš apsižagiau, pavalgęs košės, ištrintos puode su taukais *Ss*. Kokie dabar pasninkai – **sausų dienų** visai nėra *Rdm*. **Alkanai dienos** taupyk *J. Jbl*. **Šiokią dieną** reikia dirbti *Sngr*. Kai jaunas užsidirbsi, tai ir **negalinčiai dienos** turėsi *Kp*.

b) Atributiniai frazeologoidai modelio *daiktavardžio kilmininkas + daiktavardis*

Ši frazeologoidų grupė yra gausesnė už sudarytus iš būdvardžio ir daiktavardžio. Šių frazeologoidų kilmininkai dažniausiai turi visą frazeologinį krūvį, jie paprastai suprantami idiomine, netiesiogine reikšme. Bet esama ir tokių, kur frazeologinis centras yra antrame daiktavardyje, einančiame pažymimuoju žodžiu.

Štai pluoštas pavyzdžių tokių frazeologoidų, kur frazeologinis centras yra gramatinės valdomojo pažyminio funkcijas atliekančiame daiktavardžio kilmininke: **kalės, šuns mazgas** – ‘prastai, netaisyklingai sumezgtas mazgas’, **buliaus, kielės, ožio pienas** – ‘iš aguonų ar kanapių padarytas pienas’, **vėdaro siuvėjas** – ‘prastas siuvėjas’, **dangaus kalvis** – ‘prastas kalvis’, **kiaulės miegas** – ‘kietas miegas’, **kačergos sriuba** – ‘prasta sriuba; valgis iš vandens, druskos ir svogūnų, valgomas su bulvėmis’, **bobų vasara** – ‘rudenį vasariškos dienos’, **Adomo laukai** – ‘platūs, dideli laukai’, **kiškio vaikas** – ‘nesantuokinis vaikas’, **žalių barščių gospadinė** – ‘prasta šeimininkė’ (*Lkš.*) **ledų diena** – ‘trečioji velykų diena’, **aukso dienos** – ‘geros, laimingos dienos’, **dievo, vėdarų mulkis** – ‘didelis mulkis, neišmanėlis; kvailėlis’ ir kt.

Skarelė surišta **šuns mazgeliu rš. Kalės mazgu sumezgė J.** Ką tu čia tą **buliaus pieną** neši, kas jį valgys! *Rdm.* Per visą gavėnią valgydavome **kielės pieną Brs.** Iš **ožio pieno** lieka kanapių patrinos *Grg.* **Dangaus kalvis** – nemoka nė arklio žmoniškai pakaustyti *Srv.* Esu **vėdaro siuvėjas M. Val.** Miegu **kiaulės miegu Ėr.** Vakarienei padavė **kačergos sriubos Rdm.** Greit prasidės **bobų vasara** – kasim bulves *Ėr.* Rugių – **Adomo laukai**; kada ir nupiausim *Als.* Pupų prisėjo **Adomo laukus Krkl.** Ė, **kiškio vaikui** vis duona užanty *Ds.* **ledų diena Ėr. ... ledų dieną** švenčia *J.* Dabar jos **aukso dienos** – marti darbus apdirba, o pati tik važinėja *Rdm.* Nė toks **dievo mulkis** gerai padarys, nė tu su juo užsiimk *Iš.* **Vėdarų mulkis** mulkso inėjens gričion *J.*

Atributyvinių frazeologoidų, kurių frazeologinis krūvis yra antrame komponente, pavyzdžiais gali būti tokie, kaip **tinginių pantis, maišas** – ‘didelis tinginys’, **pagyrų puodas, maišas** – ‘didelis pagyrūnas’, **barnių maišas** – ‘kas mėgsta bartis’, **juokų maišas** – ‘kas mėgsta daug juoktis’, **ligų maišas** – ‘nuolat ligotas, sergantis’ ir kt.

Tu **tinginių maišas! Skr.** **Pagyrų puodas** netaukuotas (*flk.*) Tokio **barnių maišo** kito nėra *Skr.* Tikras **juokų maišas**: kad pradės juoktis, tai to krekinimosi! *Grž.* Ištekėjo už tokio **ligų maišo** – serga ir serga *Prn.*

c) Atributiniai frazeologoidai modelio *neiginys ne + įvardis ar būdvardis + bet koks konkretus daiktavardis*

Šios struktūros frazeologoidų laisvasis komponentas gali būti bet koks daiktavardis, o frazeologinį krūvį visada turi įvardžiai ar būdvardžiai su neiginiu **ne**, pvz., **ne kas** – ‘kas nors prastas, menkas’, **ne koks** – ‘t. p.’, **ne bet koks** – ‘neeilinis, kuo išsiskiriantis’, **ne pėsčias** – (sakoma apie gudrų žmogų).

Mano akys jau **ne kas Lp.** Rugiai pernai **ne kas** tebuvo *Erž.* **Ne koks** iš jo dar **pagalbininkas Ėr.** Žiūrėk, gal **ne koks** lietus bus, tik bausis tas debesis buvo *Všž.* Kad ir **aš ne kas**, bet ir man **ne bile kas** (ne bet kas) *Sngr.* ... užteks ir vieno mitingo, kad mes jam **ne pėsti** pasirodytume *A. Vien.*

Šnekamojoje kalboje frazeologijoje ne bet kas įvardis kas gali būti ir eliptinis, pvz., Jis ne bet vyras – yra ko pažiūrėt *Jnšk.* Oi, anas, bra, bernas tai ne bet – geras, šaunus *Kzt.*

d) Atributiniai frazeologoidai modelio *prieveiksmis + sangražžinis įvardis sau*

Tokių frazeologoidų liaudies šnekamojoje kalboje nedaug. Jų pavyzdžiais gali būti: *nieko sau, šiaipsau* kas nors – ‘kas nors vidutinio gerumo, gražumo’. Papras-tai jais charakterizuojamas asmuo ar šiaip koks daiktas. Pvz.:

Nieko sau mergiotė, apygražė, tik be pasogo *Ds.* *Nieko sau žmogus Sngr.* *Šiaip-sau žmogelis Sngr.*

3. OBJEKTINIAI FRAZEOLIGIZMAI

Objektiniais frazeologizmais vadinami tokie, kurie sudaryti iš veiksmažodžio, gramatiškai valdančio kurį nors vardažodžio, kaip veiksmo objekto, linksnį betarpiškai ar su prielinksniu. Grynai gramatiniu požiūriu žiūrint, tokių žodžių junginių priklausomieji komponentai atlieka papildinių funkcijas. Abu tokių frazeologizmų komponentai neturi tiesioginių leksinių reikšmių, abu suprantami frazeologiškai, idiomiškai. Objektiniai frazeologizmai gali būti sudaryti iš veiksmažodžių ar dalyvių, valdančių objekto galininką, kilmininką, įnagininką be prielinksnių ar su prielinksniais. Galininko linksnį dažniausiai valdo įvairūs tranzityviniai veiksmažodžiai, o kitus linksnius gali valdyti ir įvairūs intranzityviniai veiksmažodžiai⁴.

a) Objektiniai frazeologizmai modelio *veiksmažodis + įvairūs daiktavardžio linksniai*

Objektnių frazeologizmų modelio *veiksmažodis + daiktavardžio galininkas* pavyzdžiais gali būti: *ešerį statyti* – ‘prieštarauti, priešintis’, *užkurti pirtį* – ‘gerai išbarti’, *išnešti kudašių* – ‘laimingai pabėgti nuo kokio pavojaus’ ir kt.

Nestatyk ešerio prieš tėvą, juk mažesnis *Skr.* Kaip aš tau *užkursiu pirtį*, tai tu neatrasi durų *Plv.* Gerai, kad spėjo *išnešti kudašių Sngr.*

Modelio *veiksmažodis + kilmininkas* pavyzdžiais gali būti: *duoti vėjo* – ‘gerai išbarti’, *gauti ausų* – ‘būti muštam per ausį’ ir kt.

Kad jis dar neklausys, tai jam *duosiu vėjo Gs.* *Gausi ausų* – nelįsk! *Gs.*

Objektiniai frazeologizmai modelio *veiksmažodis + prielinksnis + daiktavardis* gali būti su įvairiais prielinksniais, priklausomais nuo veiksmažodžių valdymo savybių. Produktyvūs yra frazeologizmai su prielinksniu *į, iš, kiek* mažiau, atrodo, esama lietuvių liaudies šnekamojoje kalboje objektnių frazeologizmų su kitais prielinksniais – *ant, apie, aplink, pro, už*.

Tokios struktūros frazeologizmų pavyzdžiais gali būti: *dėti į akį* – ‘kietai miegoti’, *kristi į akį* – ‘patikti, įsidėmėti’, *į vieną dūdą pūsti* – ‘eiti išvien’, *į kepėną išankinti* – ‘įtraukti į bėdą, į pinkles’, *į Rygą važiuoti* – ‘vėmti’, *išeiti į lankas* – ‘imti niekus pasakoti, nei ši, nei tą kalbėti’, *pulti į lopą* – ‘žemintis, maldauti’, *į šuns dienas dėti* – ‘kolioti, keikti’ ir pan.; *iš kailio nertis* – ‘labai stengtis’, *išeiti iš graižtvų, graižų* – ‘sukvailėti, elgtis ne taip, kaip reikia’, *iš piršto išlaužti* –

⁴ Suprantamas daiktas, gramatiniai valdymo ryšiai tarp veiksmažodinių ir daiktavardinių tokių frazeologizmų komponentų yra tik formalūs, jie tikrovės reiškinių santykių neišreiškia (plg. frazeologizmą – *sukti galvą* – ‘įtemptai galvoti’ ir tiesioginę šio posakio reikšmę).

'išgalvoti nebūtus dalykus', **išeiti iš galvos** – 'sukvailėti; užsimiršti' ir pan.; **ant rankų nešioti** – 'gerbti, mylėti', **ant ko dantį galąsti** – 'pykti, ruoštis atkeršyti', **ant šuns uodegos, ant šunio nueiti** – 'neduoti naudos, likti be rezultatu'; **apsukti aplink pirštą** – 'apgauti, primesti kam savo valią'; **pro pirštus žiūrėti** – 'būti abejingam kam nors, nekreipti į ką reikiamo dėmesio'; **už nosies vedžioti** – 'apgauđinėti, savo valią kam primesti' ir kt.

Buvau pavargęs – **dėjau į akį** mažne lig pietų *Slnt.* Visi jie dabar į vieną **dūda pūčia** *Jnšk.* Seno vilko į **kependą neįsankinsi** *Krt.* Nevalgyk per daug, kad paskui nereikėtų į **Ryga važiuoti** *Sngr.* **Išėjo į lankas** *Plt.* Nė vienai mergai **nepuolinėjo į lopą**; jei nori, eik už manęs, – sakė, – jei nenori, žinokis *Ž.* Gausi **pulti į lopą** *Krkl.* Aš jį iškeikiau, **išdėjau į šuns dienas** *Skr.*

Onytė dėl šito bernioko tai iš **kailio išsiners** *Užp.* Nors iš **kailio nerkis**, negali išgyventi *Kps.* Išponėjo svietas – **išėjo iš graižų žmonės** *Dr.* Ką darai? Ar jau visai iš **graižtvų išėjai?** *Trg.* Visos tos šnekos iš **piršto išlaužtos** *Ž.* Taip žmonės šneka, aš iš **piršto neišlaužiu** *Užp.* Sakyk tiesiog – aš iš **galvos išeisiu** *Ašb.* Pasakos **išėjo iš galvos** *Šts.* Dėl mergos jis iš **galvos kraustosi** *Jnšk.*

Visi turtuoliai mane mylėjo, **ant rankų nešiojo**, o pinigai į kišenės plaukte plaukė *Ž.* Aš seniai **ant jo dantį galandu** *Rdm.* Tas jo mokslas **ant šuns uodegos nuėjo** *Snt.* Tavo darbas **nuėjo ant šunio!** *Lp.*

Tegul žino, kad sūnaus taip lengvai **aplank pirštą neapsuks** *A. Vien.*

tankiai motina, nors numanydama, **žiūri į tókius darbus pro pirštus** *Ž.*

Niekas nesulauktų, kad mane boba **už nosies vedžiotų!** *Ž.*

Objektinių frazeologizmų įvairovėje išsiskiria viena frazeologizmų grupė, kur frazeologiškai svarbiausiais žodžiais eina daiktavardžiai, reiškiantys įvairių žmogaus kūno organų pavadinimus: **akis, ausis, burna, dantis, delnas, galva, gerklė, gurklys, koja, liežuvis, lūpa, nagas, nosis, pakaušis, pirštas, ranka, širdis** ir kt. Daugelyje tokių frazeologizmų tik aprašomi, konstatuojami tam tikri gestai, kuriuos žmogus daro, pergyvendamas įvairias psichines būsenas: džiaugsmą, apgailestavimą, nusiminimą, skausmą, pagarbą ir pan. Gestai, mimika, kuri lydi vienokius ar kitokius žmogaus pergyvenimus, vaizdingai perteikia tokių frazeologizmų reikšmę. Pvz., supykęs žmogus griežia dantimis, iš čia frazeologizmas – **dantį, iltinį griežti** – 'labai ant ko pykti' (plg. Jis ant manęs **dantį griežia** *Vlkv.* Šešuras **iltį griežia** ant manęs *J.*). Juokiantis matyti dantys. Iš čia posakis **dantis rodyti** įgauna reikšmę 'juoktis, šaipytis' (plg. Suejo ir **rodo dantis** per mielą dienele *Alk.*). Posakis **galvą pakratyti** suprantamas kaip ko neigimas, nes, neigiamai ką atsakant, iš tiesų pakratoma galva. Žodžių junginys **rankas, nosį nuleisti** reiškia 'nusiminti', nes tai nusiminusio žmogaus laikysena (plg. Elzytė **pakratė galvą** ir paprašė akimis ir ženklais jo išeit. *J. Balč.* Jis dirbo, **rankų nenuleidė** *Ėr.* Atrodė, kad ji beviltiškai **nuleido rankas**, nebežinodama jokios išeities. *I. Sim.* Nieko negavęs, visai **nosį nuleido** *Jnš.* Malūnininkas **nuleido nosį**, suprato, kad yra apgautas *J. Balč.*). Dėl panašių priežasčių posakis **sudėti akis** reiškia 'užmigti' (plg. Jis per naktį **nesudėjo akių** *Alk.*), **permesti ką akimis** – 'į ką atidžiai pažvelgti' (plg. **Permetei akimis** žmogų ir žinai, ko jis vertas *Alv.*); **atidaryti kam akis** – 'parodyti teisybę, išaiškinti' (plg. Tavo kalba man **akis atidarė** *Jnšk.*), **dėti, duoti, kirsti, pūsti į akį** – 'giliai, kietai miegoti' (plg. Buvau nuvargęs, **dėjau į akį** mažne lig pietų *Slnt.* Ką tu čia bepradėsi, juk čia pat pietūs: **dėk geriau į akį** koki pusvalandį *Lž.* Jis šiandien gerai **davė į akį** *Pn.* Pavalgęs **kirsiu į akį** *Rm.*

Pūsk gerai į akį (*Snt.*), **akis svilinti, kaitinti** – ‘pergyventi gėdos jausmą, gėdytis’ (plg. **Akis turėsi svilinti**, kai nutvers, kad meluoja *An.* Tu padarei sarmatą, ir man dabar **kaitink akis** dėl tavęs *Rm.*), **akis pabalinti, išversti** – ‘piktai žiūrėti, būti labai supykusiam’ (plg. **Akis pabalinęs šoko į sieną** *Bz. F53.* Stovi **akis išvertęs** *An.*), **akis badyti** – ‘išjuokti’ (plg. Jis jam **pabadė akis** prie žmonių *Pn.*), **neturėti akies ant ko** – ‘negalėti į ką žiūrėti, t. y., ko nekęsti’ (plg. Jis **neturi akies ant tavęs** *Jnšk.*), **užmerkti akis** – ‘numirti’ (plg. **Užmerksime akis**, ir nebereikės nei tau, nei man *Sln.*); **burną aušinti** – ‘tuščiai kalbėti’ (plg. **Aušink neušink burnos**, nieko negausi *Gs.*), **laikyti užčiaupti burną** – ‘tylėti’ (plg. O jūs, moters su mergoms, **laikykite burnas** *K. Don.* **Sučiaupk burną** neušinęs *S.*); **atkąsti, atkirsti dantį** – ‘praieiti norui, atsinorėti ko’ (plg. Iš pradžių tai labai jis čia puolėsi į tą mišką, bet paskui **atkando dantį** *Lkč.* Jau **atkirtai dantį** – vieną vagele išaręs, parėjai namo *Rod.*), **dantų neišplikti, neišvilkti** – ‘negauti valgyti, nebūti pavaišintam’ (plg. Ten žmonės kaip titnagai, niekas ten **dantų neišvilks**ta *Brs.*), **dantis aušinti** – ‘tuščiai kalbėti’ (plg. **Neausink dantų**, užmokesčio negausi *Kvr.*), **dantis kaišioti** – ‘juoktis’ (plg. Ar nenustosi **dantų kaišiot** *Vdk.*); **delnus, rankas trinti** – ‘reikšti pasitenkinimą, džiaugtis’ (plg. O malūnininkas **trynė delnus** kitais išskaičiavimais *P. Cv.*); **galvą lenkti** – ‘sveikinti, reikšti kam pagarbą’ (plg. Pro šalele praeidama, man **galvelę lenkė** *J. D.* Prieš žiliausią plauką **galvos nelenkė** *V. Kr.*) **dėti, guldėti galvą už ką** – ‘kovoti už ką, nesigailėti ir gyvybės dėl ko, garantuoti už ką’ (plg. **Dedu galvą**, jei nenušausiu zuikio *Sr.* Jis už mane **galvą guldo** *Jrb.*); **galvą, pakaušį pasikrapštyti, pasikasyti** – ‘įtemptai galvoti’ (plg. Da turėsi gerai **pakaušį pakrapštyti** *Vlkv.* Akių pasiklausk – pamatysi, **galvą pakrapštyk** – padarysi *Ds.*) **kraipyti galvą** – ‘abejoti’ (plg. Piemuo **kraiputink galvos**, netiki, ką sakau *Vb.*), **galvą purtinti** – ‘reikšti nepritarimą, neigti’ (plg. **Nepurtink galvos**, vistiek reikės nueiti, kad ir nenori *Als.*), **kakarinę paleisti** – ‘garsiai rėkti, šaukti’ (plg. Kad **paleis gerkle** – neapsiklausysi *Sngr.* Tik perkėlė rytą **akis**, tuoj ir **paleido kakarinę** *Rt.*), **per gerkle praleisti** – ‘pragerti’ (plg. **Per gerkle namus praleido** *Plv.*), **gerkle, gosere, kakarinę užkimšti** – ‘nutildyti, priversti tylėti’ (plg. Dabar turėsiu kuo jam **gerkle užkimšti**: ir jo merga paliko su vaiku *Sml.* **Užkimšk, užkimšk jam gosere!** *Lbv.*); **gurklį patempti, papūsti, pastatyti** – ‘būti išdidžiam, keltis į puikybę’ (plg. Kurgi toks ponas – **gurklį patempęs**, pažint nebenori *Dbk.* Eina **gurklį pastatęs** *Š.*); **atkelti kojas, kulnis, padus** – ‘netingėti, dirbti, daug lakstyti, vaikščioti’ (plg. Prie žemės reik **atkelti kojas** *Gs.* **Atkelk gerai kulnis**, pasiskubink, tai išeisi, o ne – tai ir būk namie *Gs.* Reikia gerai **padus atkelti**, kad viską paruoštum *Slv.*), **koją kur kelti** – ‘kur eiti’ (plg. Į **Pikčiurniškę** jis **kojos nekeldavo** *I. Sim.*), **nusivaryti nuo kojų** – ‘negalėti paeiti iš nuovargio’ (plg. Perdien laksčiau laksčiau, tai taip **nusivariau nuo kojų** *Sb.*), **pulti į kojas** – ‘žemintis, reikšti nuolankią pagarbą’ (plg. **Pulk savo motinėlei** labai žemai į **kojas** *J. D.*), **koją pakišti** – ‘sukliudyti, pakenkti’ (plg. Ir ką jis gavo, kad draugui **koją pakišo?** *Alv.*); **atsistoti ant kojų** – ‘sustiprėti, išvirtinti’ (plg. Mūsų kolūkis jau **ant kojų atsistuoja** *Sngr.*); **liežuvį pakišti** – ‘įskųsti, kalbėti kas nereikia’ (plg. Ir ką jis gavo, kad **liežuvį pakišo!** *Sngr.* **Nekaišiot liežuvio** kur nereikia *Plng.*), **liežuvio malti** – ‘niekus kalbėti’ (plg. Jis tik **liežuvio malti** moka *Sngr.*), **liežuvį palaidą laikyti** – ‘apkalbinėti, nekontroliuoti savo kalbos’ (plg. **Liežuvį reik palaidą nelaikyti** *Plng.*); **lūpą pakabinti, patempti** – ‘verkti’ (plg. Kad tik kas, tuoj ir **pakabina lūpą** *Als.*); **nagus, pirštus graužti, krimsti** – ‘apgailėstauti, graužtis blogai ką padarius’ (plg. Gal kada ir **grauši nagus** po laiko

Užp. Jis dabar **nagus kremtasi**, kad taip padarė *Lš.* Tu dar **grauši pirštus** *Ut.*), **nagus pridėti**, **prikišti prie ko** – ‘imti ką dirbti arba apsigvoti’ (plg. **Pridėjo nagus**, ir viskas kaip buvę *Krs.* Būtų geras vaikas, ale kad **nagus kaišioja** *Ir.*), **nusvilti**, **nudegti nagus** – ‘apsigauti’ (plg. Verčiau tegul neprasideda, bo **nusvils nagus** *Sb.*), **imti į nagą** – ‘smarkiai barti, bausti’ (plg. Kai **paėmė** gerokai **į nagą**, vaikelis ir kriokti pradėjo *Vvr.* Parėjęs tėvas ima vaikus **į nagą** *Jnšk.*); **nosį riesti**, **kelti**, **nešti** – ‘didžiuotis, išdidžiai laikytis’ (plg. Jau per aukštai **nosį riečia** su tuo grojimu, mano, kad be jo niekas nepagros *Jnš.* Eina **nosį užrietęs** *Ds.* Jis **nosį neša** *Skr.* Nu jau anas **pakėlė** dabar **nosį**, kai tokiu činu stoji *Ktk.*), **nosį raukyti** – ‘rodyti nepasitenkinimą’ (plg. Kai užsimeni apie priežadus, tai tik **nosį rauko** *Sb.*); **pečius, pečiais traukyti** – ‘nežinoti ką galvoti, kaip besielgti; abejoti’ (plg. Nuolat **traukydamas pečius**, jis stebėjos *J. Balč.* Ko **traukai pečiais**: čia viskas aišku *Sngr.*); **pirštais badyti**, **rodyti** – ‘išjuokti’ (plg. Visas miestas **pirštais** jį **bado** *Kt.* Už tokį darbą tave **pirštais** žmonės **nubadys** – ar tu neturi sarmatos *Jnšk.* Mes karieta važiuojam, o žmonės **pirštais rodo** *I. Sim.*), **pirštu piršto nesumainyti** – ‘nieko nedirbti’ (plg. Nė **pirštų piršto nemainęs**, o nor algą imti *Šts.*), **vaikščioti apie ką ant pirštų galų**, **pirštais** – ‘ką labai gerbti, vertinti; rodyti kam baimingą pagarbą’ (plg. **Ant pirštų galų** visi aplink jį **vaikščioja** *Sngr.*), **nepajudinti nė piršto** – ‘visai nieko neveikti’ (plg. Dėl kitų **nepajudino nė piršto** *Rs.*), **pirštus kramtyti** – ‘gailėtis, graužtis ką netaip, kaip reikia, padarius’ (plg. Atvažiavo namo, o dabar **pirštus kramto** *Švnč.*); **ranką ištiesti** – ‘suteikti pagalbą, (plg. Tarybų Sąjunga **ištiesė** mums **ranką** *A. Vien.*), **rankas sukeitus, sudėjus sėdėti** – ‘nieko neveikti’ (plg. Nesėdėk **rankas sukeitęs**, niekas nieko nepasiūlys *Šmk.*), **numoti ranka** – ‘nekreipti dėmesio’ (plg. Abu ponu **numojo ranka** ant visų tradicijų... *A. Vien.*), **vieną ranką laikyti** – ‘eiti išvien’ (plg. Jie **vieną ranką** **laiko**, nieko su jais nepadarysi *Alk.*), **rankas mainyti** – ‘ką pavaduoti darbe, už kitą dirbti’ (plg. Nejaugi! aš tau, tatuti, **rankelių nemainiau**, kojelių nemainiau *Tvr.* Kad aš i sugrįšiu, darbelio nedirbsiu, savo motinėlei **rankelių nemainysiu** *Ad.*), **rankas perimti** – ‘t. p.’ (plg. Sūnus, kad būtų nemiręs, būtų tėvui **rankas perėmęs** *Šts.*), **kelti ranką** – ‘mušti, perti’ (plg. Jau daugiau nebarsiu, **rankelės nekelsiu**, valios neturėsiu *Vrn.*), **rankas nukratyti** – ‘atsisakyti ko’ (plg. Kur čia jam beišgyt, visi daktarai **rankas** jau **nukratė** *Užp.*), **rankas laužyti**, **grąžyti** – ‘labai sielvartauti’ (plg. Išėjo močiutė ant didžio dvarelio, senas **rankas laužydama**, ašaras liedama *V. Kr.* Tu **nelaužyk** sau **rankų**, kaip beržo šakas kad laužo užrūstintas vėjas *Mair.*) ir kt.

Širdį liaudis laiko jausmų buveine, jausmų šaltiniu. Su žodžiu **širdis** liaudies šnekamojoje kalboje yra nemaža objektinių (ir kitokių) frazeologizmų, kurie kai kuriais atžvilgiais panašūs į kitus jau mūsų minėtus frazeologizmus su žodžiais, reiškiančiais įvairius žmogaus kūno organų pavadinimus. Pvz., posakis **neturėti širdies** reiškia ‘būti nejaudriam kito vargui, būti žiauriam’ ir pan., o **parodyti širdį** – ‘padaryti kokį gerą, gailėtingą darbą, parodyti kam meilę’ ir pan. Mat, liaudis **širdį** metonimiškai supranta kaip **jausmą**.

Tokių frazeologizmų pavyzdžiais gali būti: **dėtis į širdį** – imtis į **širdį** – ‘pergyventi, nujaušti kokį nemalonumą’, **širdį paėsti** – ‘igristi, įkryrėti’, **širdį perverti** – ‘suteikti kam sielvarto’, **širdį skaudėti** – ‘labai pergyventi, liūdėti’, **suminkštinti širdį** – ‘sujaudinti, perkalbėti’, **širdį užduoti** – ‘užpykinti, įžeisti’, **širdį užlaužti** – ‘prisiversti ką pamilti’ ir daug kitų.

Tik tas jai ėmė dėtis į širdį, kad namiškės moterys, pamačiusios ar pasitikusios ją, šnibždėjosi ir šypsojosi, kinkuodamos galvas Ž. Kaip jis man širdį paėdęs! Tuščia jo turtų, verčiau už plikiausio vaikio Ž. Tėvas nelabai teėmė į širdį... Ž. Nereikia visų niekų taip imtis į širdį Ž. Išvažiuosiu su jenerolu iš Vilniaus, toli nuo Rasų kapų, gal širdis taip neskaudės Ž. Persiprašau, tetulėli, tarsiu dar žodelį, be nesuminkštinsiu širdelę Ž.... ne syki teko ne vieną ir pabarti arba teisybę įspėti, ne vienam gal ir širdį užduoti Ž. Negaliu priprasti, negaliu širdies užlaužti, negaliu nė pavežėti... Tuščia jo turtų ir gyvenimo Ž.

b) Objektiniai frazeologizmai modelio įvairūs vardažodžių linksniai + dalyviai

Kitą objektinių frazeologizmų grupę sudaro tokie, kuriuose dalyviai valdo įvairius linksnius (be prielinksnių ir su prielinksniais). Dalyvio padėtis paprastai postpozicinė, pvz.: **maišu trenktas** – ‘nevykėlis, nenormalus’, **maiše gimęs** – ‘tamsuolis, neapsišvietęs’, **dievo duotas** – ‘prastas, menkas’, **niekuo dėtas** – ‘neblogas, nepeiktinas’, **iš kanapių**, **iš pupų nevaromas** – ‘apsileidęs, netikęs’, **į kanapes statomas** – ‘t. p.’, **ne iš kelmo išspirtas** – ‘vykęs, gudrus’, **velnio neštas ir pamestas** – ‘gudrus, suktas’, **iš akių išluptas** – ‘labai panašus į ką’, **iš kailio nertas**, **kailį atnėręs** – ‘t. p.’

Sako, jos vyras **maišu trenktas** *Zr. Maiše gimęs*, ant pečiaus krikštytas – ką su tokiu žmogeliu padarysi *Krok. Tavo šliurės dievo duotos Gž. Ans vaikelis niekuo dėtas Skd. Iš kanapių jis nevaromas Jnšk. Nors iš pupų nevaromas, bile vyras Sim. Tu, manau, jau pastebėjai, kad mūsų bobos ne zuikio iš kelmelio išspirtos I. Sim. Tas Baltaragis tai velnio neštas ir pamestas Ž. Gustis buvo pats tėvas iš akių išluptas Plt. Duktė toji pati motinystė, t. y. turi būdą, lytį motinos, iš kailio nerta motyna, visa kuomi atspėta J. Jos vaikas į tave ir kailį atnėręs Šts.*

4. OBJEKTINIAI FRAZEOLGOIDAI

Objektiniuose frazeologizmuose, kaip matėme, paprastai veiksmožodis ar dalyvis valdo įvairius linksnius (tiesiog ar su prielinksniais). Lietuvių liaudies šnekamojoje kalboje yra kiek ir tokių objektinių žodžių junginių, kur pats veiksmožodis išlaiko savo tiesioginę leksinę reikšmę, o visas frazeologizmo centras perkeliamas tik į to veiksmožodžio valdomą vardažodį. Mūsų frazeologizmų klasifikacijos sistemoje tokie žodžių junginiai vadinami **frazeologoidais**.

Objektinių frazeologoidų lietuvių liaudies šnekamojoje kalboje turime nedaug. Tipingiausi yra modelio **laisvas veiksmožodis + dalelytė *nė* + daiktavardis ar įvardis**, pvz., **nebūti, nelikti nė amo, nė dūmo, nė balso, nė kvapo, nė padujų** – ‘visai ko nebūti, nelikti ko’; **nė aguonos grūdo neturėti** – ‘nieko neturėti’, **nė už ką, nė per ką laikyti** – ‘niekuo ką laikyti, nesvarbiu ką laikyti’ ir pan.

Žmonių čia nėra **nė amo Šlč.** Siratėlės **nė balso neregėti Šts.** Po valandėlės **nė balso duonos nebliko Ž.** Jo **nė dūmo** neliko *Krv.* To berno čia **nė kvapo** neliko *Sngr.* Jo **nė padujų** nebuvo namuose *Lnkv.* Nebėr jo nei **padujų**, seniai į miestą išsikraustė *Iš.* Nuo jo negausi **nė aguonos grūdo Sngr.** Jaunystėje man tokį maišą panešti būdavo **nė per ką Krč.** Toks ponas man **nė už ką Sngr.**

Prie objektinių frazeologoidų gali būti priskirti ir tokie žodžių junginiai, kaip **pilna burna kalbėti** – ‘garsiai, plačiai kalbėti’, **lengva širdimi ką daryti** – ‘nerūpestingai, atsilaidus, ramiai ką daryti’ ir pan.

Šie frazeologoidai yra pereinamojo iš objektinių į reliacinius pobūdžio (apie juos bus kalbama vėliau), mat, laisvajam veiksmažodžiui galima formaliai kelti ir linksnio klausimą, ir aplinkybės klausimą (plg. *kuo* kalbėti? *Pilna burna* ir *kaip* kalbėti? — *Pilna burna*).

5. RELIACINIAI FRAZEOLIGIZMAI

Reliaciniais frazeologizmais vadiname tokius, kur gramatiniu atžvilgiu priklausomasis žodžių junginio komponentas atlieka įvairių aplinkybių funkcijas⁵. Tie priklausomieji komponentai prie pagrindinių komponentų paprastai esti prišlieti. Tais prišlietaisiais komponentais gali būti įvairūs prieveiksmai, suprieveiksmėję įvairių linksniuojamųjų kalbos dalių linksniai (tiek be prielinksnių, tiek su prielinksniais).

a) Reliaciniai frazeologizmai modelio *veiksmažodis eiti + suprieveiksmėję daiktavardžių įnagininkai*

Reliacinių frazeologizmų, t. y. tokių, kurių abu komponentai turėtų idiominės reikšmės, lietuvių liaudies šnekamojoje kalboje turime ne taip jau daug (didesnė įvairovė yra reliacinių frazeologoidų). Produktyvesni yra reliaciniai frazeologizma modelio *veiksmažodis eiti + suprieveiksmėję daiktavardžių daugiskaitos įnagininkai* pvz., *aitais, padaukais, padujom, omanais, auleikomis, vėjais išeiti (nueiti), ežiomis išeiti* — 'virsti niekais, blogai baigtis, elgtis ne taip, kaip priderėtų', *galvomis eiti* — 'šėlti, dūkti' ir kt.

Dirbau dirbau, ir tas darbas *aitais nuėjo Rm.* Ir gerų tėvų sūnus *nueina padaukais Krtv.* Nors ir gerai suginti vaikai, ale visi *nuėjo padujom Gel.* Kad tau *išeit omanais* mano procia *Al.* Tu *eisi auleikomis* mane nuskriaudęs *I. Sim.* Kunigaikštis mirė, visa lenkelių viltis ir džiaugsmas *vėjais nuėjo Ž.* Kaip *ežiomis* ėjo, taip *ežiomis išeis Kps.* *Eina galvomis* tie vaikai kaip patrakę *Vkš.*

Rečiau tokiuose frazeologizmuose su įnagininku pasitaiko kiti veiksmažodžiai, kaip, pvz., *garu gerti, trokšti* — 'labai ko geisti, norėti', *laukais dūkti* — 'savame kailyje nesitverti, šėlti, plėšytis' ir kt.

Dukterų tėvai *garu gėrė* ant Tupikio gyvenimo *Ž. Laukais dūksta Grž.*

Kartais veiksmažodis *eiti* silpnuoju valdymu valdo ne vieną įnagininką, bet drauge su jo pažyminiu, pvz., *kreivais, įstrižais keliais eiti* — 'blogai elgtis', *savo rėžtu eiti* — 'neklausyti kitų, elgtis, kaip pačiam patinka' ir pan.

Auksas *kreivais keliais* vaikšto *P. P.* Išėjo *įstrižais keliais Kp.* Sviets ištvirko... *eina savo rėžtu, savo takais Ž.*

b) Reliaciniai frazeologizmai modelio *veiksmažodis + prielinksnis + vardažodis*

Yra reliacinių frazeologizmų su įvairiais prielinksniais, pvz., *eiti iš vieno* — 'laisyti vienos nuomonės, vienas kitą palaikyti', *eiti per viršų* — 'priešintis, nenusileisti, prieštarauti', *suvaryti, suriesti į ožio ragą* — 'ką nugalėti, prigriebti' ir pan.

⁵ Reliaciniuose frazeologizmuose, žinoma, tos aplinkybinės priklausomųjų komponentų reikšmės yra išblėsusios, nes visas toks frazeologinis žodžių junginys (kaip ir atributiniai ir objekciniai frazeologizmai) sudaro neskaidomą semantinę vienetą, kurio atskirų žodžių sintaksiniai ryšiai yra tik formalūs.

Jie visi **eina iš vieno**, nieko jiems nepadarysi *Sngr.* Nenori peklos kelti, eiti **per viršų**, ir kenčia *Ž.* Kaip bemat ir surietė į ožio ragą *Gs.* O kiek buvo džiaugsmo, kai jis suvarė ožio ragan sklypininkus *A. Vien.*

c) Reliaciniai frazeologizmai modelio *prieveiksmis + veiksmazodis*

Frazeologizmų, sudarytų iš veiksmazodžio su priešlietu prieveiksniu, šnekamojoje kalboje irgi nėra gausu. Pavyzdžiu gali būti tokie posakiai, kaip **garsiai pasinešti** – ‘pagarsėti’, **trumpai laikyti** – ‘neduoti valios, griežtai prižiūrėti, nepaleisti nuo savęs’ ir kt.

Ne vienas jų taip **garsiai pasinešė**, kad jų vardu skambėjo vaidilų kankliai *V. Kr.* Vyra reikia **trumpai laikyti**, tai gyvenasi *Sngr.*

6. RELIACINIAI FRAZEOLOGOIDAI

Reliacinių frazeologoidų, t. y. tokių reliacinių frazeologizmų, kurių tik vienas komponentas yra suprantamas frazeologiškai, idiomiškai, o antrasis išlaiko savo leksinę reikšmę, lietuvių liaudies šnekamojoje kalboje yra gana didelė įvairovė. Jų daugumos sudėtyje yra laisvas veiksmazodis, turintis priešlietus įvairių kalbos dalių suprieveiksmėjusius linksnius (dažniausiai su prielinksniais), kurie ir turi visą semantinę frazeologoido krūvį.

a) Reliaciniai frazeologoidai modelio *laisvas veiksmazodis + prielinksnis + daiktavardis*

Bene labiausiai į akis krintančią grupę sudaro reliaciniai frazeologoidai modelio **laisvas veiksmazodis + prielinksnis iš + daiktavardis**. Dažnai jų daiktavardinio komponentu yra žodžiai, reiškiantys žmogaus kūno organų pavadinimus: **akis, ausis, petis, galva** ir pan., pvz., sverti **iš akies** – ‘nustatyti svorį be svėrimo, tik pažiūrėjus’, siūti **iš akies** – ‘siūti ką be matavimo, tik pasižiūrėjus’, giedoti **iš ausies** – ‘giedoti iš klausos, be gaidų’, dirbti **ką iš peties** – ‘stipriai, intensyviai ką dirbti’, daryti **ką iš savo galvos** – ‘savo išmanymu, be kitų pamokymo ar pavyzdžio ką daryti’.

Į koją pasižiūrėjo ir **iš akies pasiuvo** kurpeles *Tvrč.* **Iš akies šauna** *Grž.* **Iš akies dirbau**, nė vinkelio neturėjau *Pc.* **Gieda iš ausies** *Lnkv.* Rugius visi sustoję **iš peties kerta** *Grž.* Ana **iš savo galvos aud** visokius raštus – netur į ką pažiūrėti *Als.*

Yra reliacinių frazeologoidų su prielinksniu **iš** ir su kitokių reikšmių daiktavardžiais: pvz., gyventi **iš adatos** – ‘pragyventi iš siuvimo’, **iš gražios (geros) valios** kam atsitikti – ‘be priežasties, savaime kam atsitikti’ ir pan.

Jis jau seniai tik **iš adatos gyvena**, žemę pardavė *Sngr.* Akį **iš gražios valios** ėmė skaudėti *Al.* **Iš geros valios** suka *Dkš.*

Dažnokai šio modelio frazeologoidų frazeologiniu centru esti įvairūs suprieveiksmėję vardažodžiai, kaip **iš gyvosios, iš greitosios, iš paskutinios, iš paskutiniųjų** ką daryti – ‘rimtai, kruopščiai, stropiai, skubiai, iš visų jėgų ką daryti’, **iš kadaibos** būti – ‘iš senovės, nuo senų laikų būti’.

Ne apyčiapiai, ale **iš gyvosios ieško**, kas kaltas *J.* **Iš greitosios** ir duris **užmiršau** atidaryt *Sim.* **Griebėsi iš paskutiniųjų** *Sngr.* Da čia šitų pievų vardai **iš kadaibos eina** *Švnc.* **Iš kažin kadaibos** turi prisikrovęs *Švnc.*

Šios struktūros reliacinių frazeologoidų yra ir su kitais prielinksniais – (**į, iki, per, prie, su** ir kt.), pvz., **į valias (per akis)** ko turėti – ‘pakankamai, daugiau, negu

reikia, ko turėti', igristi, įsipykti **iki gyvo kaulo** – 'labai igristi, įsipykti', **per akis** ką daryti (vogti, meluoti ir pan.) – 'ką bloga daryti nesivaržant, akiplėšiškai, aki-vaizdoje', **prie keturių akių** kalbėtis – 'tik dviese kalbėtis', **su atlenktais galais** ko turėti – 'pakankamai, daugiau, negu reikia, ko turėti', gyventi tik su ta diena – 'gyventi be atsargų' ir kt.

Mėšos jie turi į **valias Sngr. Turi** jie visko **per akis Sngr.** Valgyti su atlenktais galais tur. *Tl. Gyvena tik su ta diena Vj.*

b) Reliaciniai frazeologoidai modelio *laisvas veiksmožodis + daiktavardžio įnagininkas be prielinksnio*

Reliacinių frazeologoidų modelio **laisvas veiksmožodis + vardažodis be prielinksnių** nėra gausiai. Daugiausia juose vardažodžiai yra įnagininko linksnio, pvz., **gaideliu, kromu** panešioti – 'nešti užsisodinus ant strėnų vaiką', **garu** trokšti – 'labai ko trokšti, norėti' ir pan.

Dažnai tie vardažodžiai dar turi pažyminius, pvz., **gyvu garu** trokšti – 'labai trokšti, labai norėti', **nieku gyvu** ko nedaryti – 'visai, jokiū būdu ko nedaryti', **visomis keturiomis** ką daryti – 'labai noriai, greitai, ką daryti', **akies moju** ką daryti – 'greit, tik pažiūrėjus, ką daryti', **saulės lanksmu** lenktis – 'iš tolo ko išsilenkti, vengti', eiti **nosies tiesumu** – 'eiti tiesiog, nesidairant' ir pan.

Nor **gyvu garu** važiuoti *Šts.* **Nieku gyvu** neatiduosiu smalos *Grž.* **Visomis keturiomis šoka** tėvui į akis *Ž.* Lygių tarpų neatidėliojau nė su kuo, o sodinau **akies moju Žgč.** Kad aš žinočiau savo bernelio šlektą būdelį, aš aplenkčiau **saulės lanksmeliais Nm.** Eik **nosies tiesumu** ir rasi *Tl.*

7. KOMPARATYVINIAI FRAZEOLOGIZMAI

Komparatyviniais frazeologizmais vadinsime tokius, kurių vienas komponentas turi palyginamąją dalelytę – **kaip, lyg, ik, kiek** ir pan. Žiūrėdami į grynai sintaksinius tokių frazeologizmų komponentų santykius, juos skirstysime į dvinarius, vienanarius frazeologizmus ir frazeologoidus.

a) Dvinariai komparatyviniai frazeologizmai

Dvinariai komparatyviniai frazeologizmai gali būti sudaryti iš valdymo, derinimo ar priešliejimo būdu sudarytų žodžių junginių su palyginamąja dalelyte.

Modelio **palyginamoji dalelytė + valdymo būdu sudarytas žodžių junginys** pavyzdžiais gali būti: **kaip žemę pardavęs, kaip dienas pardavęs** – 'labai nusiminęs, nuliūdęs', **kaip žemės nenešamas** – 'greit, lengvai einantis; linksmas', **kaip maišu apmauti** – 'apgauti', **kaip mieta prarijęs** – 'išsitempęs, sustingęs' ir kt.

Vaikščioja **kaip žemę pardavęs Krkl.** Abu sklypininkai, nieko nepešę, parėjo namo **kaip žemę pardavę A. Vien.** Be vaiko visi **kaip dienas pardavę Lp.** Vaikščioja **kaip dienas pardavęs Lzd.** Ein **kaip žemės nešamas Šts.** Apmovė mane **kaip maišu Šv.** Valsčiaus vyresnybė – raštininkas ir staršina, blėkas užsikabinę, **kaip mieta prarijė** vaikščioja *Ž.*

Gausesni yra dvinariai komparatyviniai frazeologizmai modelio **palyginamoji dalelytė + prielinksninio valdymo žodžių junginys** (dažniausiai su prielinksniu iš), pvz., **kaip iš akies ištrauktas, kaip iš akių išluptas** – 'labai panašus į ką', **kaip iš pieno**

plaukęs – ‘puikus, vešlus, gražus’, kaip iš medžio kritęs, lyg iš mieto išspirtas – ‘nesiorientuojantis, nieko nesugebantis’, kaip per sieną pertrauktas – ‘labai alkanas; sulyšęs, sublogęs’, kaip su ranka atimti – ‘greit kokią nelaimę (paprastai ligą) pašalinti’ ir kt.

Visi tamstos vaikai kaip iš akies traukti *Dl.* Pašėlęs nusidavimas į pat tėvą, kaip iš akių ištrauktas *Užv.* Tas vaikas gyva tėvo išnara, kaip iš akies išluptas *Tl.* Gražus kaip iš pieno plaukęs *J. Jbl.* Jam gyvuliai pasieina – kokį tik užliks, tai kaip iš pieno plaukia *Ign....* kumeliai net žvilga, paršeliai kaip iš pieno plaukę *Ž.* Kaip iš medžio nukritęs – nieko nesupranti *Srj.* Aš esu kaip per sieną pertrauktas *Klvr. Ž.* Tik išgėrė, ligą kaip su ranka atėmė *Lnkv.* Ta vaiks lygu iš mieto išspirta *Šts:*

Komparatyvinių frazeologizmų modelio palyginamoji dalelytė + derinamasis žodžių junginys pavyzdžiais gali būti: kaip balta (šilta) vilna – ‘švelnus, nuolaidus’, kaip apatinė girnapusė – ‘nepaslankus, tingus’ ir kt.

Kai gavo lupos, tuoj pasidarė kaip balta vilna *Vvr.* Sukasi kaip apatinė girnapusė *Dr.* Eina lyg apatinė girnapusė *Nj.*

b) Vienanariai komparatyviniai frazeologizmai

Vienanariai komparatyviniai frazeologizmai, kaip sakyta, sudaryti tik iš palyginamosios dalelytės ir vieno savarankiško žodžio (be prielinksnio ar su prielinksniu). Tie savarankiški žodžiai gali būti daiktavardžiai, būdvardžiai, dalyviai, veiksmažodžiai. Tokių žodžių junginių antraisiais nariais galima laikyti ir tiesioginės leksinės reikšmės žodžius, pavartotus kontekste. Tada mūsų klasifikacijoje jie būtų komparatyviniai frazeologoidai. Bet tokie komparatyviniai frazeologizmai ir vieni, be ant-rųjų narių, turi daugiau ar mažiau stabilią reikšmę. Iš tikrųjų, posakius kaip nulietas – suprantame ‘riebus, vešlus’ (daugiausia kalbant apie gyvulius), kaip stovi – ‘neturtingas, nieko su savim neturintis’ ir pan.

Lietuvių liaudies šnekamojoje kalboje tokių frazeologizmų komponentais gali būti daiktavardžiai (pvz., kaip dūmas – ‘geras, vešlus, derlingas’ (kalbant apie javus), ‘labai girtas’ (kalbant apie žmogų), kaip agurkas – ‘storas, didelis; labai priėdęs’ (apie gyvulius); kaip iš balos – ‘daug’, kaip be druskos – ‘nei šioks nei toks, neaiškus’ ir kt.

Nemaža yra tokių frazeologizmų modelio palyginamoji dalelytė + dalyvis ar būdvardis, pvz., kaip nuluptas – ‘labai panašus’, kaip nulietas – ‘dailus, riebus, vešlus’, kaip nesavas – ‘labai pasikeitęs, sublogęs’; kaip dedama – ‘vistiek kas bebūtų, vistiek’, kaip padiegtas – ‘neramus, nenusėdintis vietoje’, kaip sudegęs – ‘labai greitas, uolus kam’ ir pan.

Retesni frazeologizmai modelio palyginamoji dalelytė + veiksmažodis, pvz., kaip stovi – ‘be nieko, neturtingas’, kaip beregi, kaip mat – ‘greitai, nieko nelaukiant’.

Kad būtų liję, tai javai būt kaip dūmas! *Lp.* Arklys priėdęs kaip agurkas *Lp.* Jo nosis kaip agurkas *Ėr.* Žiemą tai nebuvo kiaušinių, o dabar tai kaip iš balos *Lp.* Kalba kaip be druskos *Lkš.* Be Domo ir be Zosės vakaruškos kaip be druskos *Ž.* Jų bėrukas kaip nulietas *Sngr.* Jau tiek į tave panaši, kad kaip nulupta *Vkš.* Laksto po lauką kaip nesavas *Jnš.* Išgirdęs apie mirtį, lyg nesavas paliko *Jnšk.* Dabar pavalgysiu pusryčius, o toliau kaip dedama *Klvr. Ž.* Ta mergaitė kaip padiegta *Šlm.* Jis laksto kaip

padiegtas! *Rk.* Prie darbo tai kaip dievas davęs, o prie valgio kaip sudegęs *Sd.* Ir liko žmogus kaip stovi *Sngr.* Aš kaip stoviu, taip brangi *Br.* Tai jis ką paims, tai ką beregi ir gatava *Psn.* Triušukai kaip mat stimpa nuo chloroformo *Db.*

8. KOMPARATYVINIAI FRAZEOLOGIDAI

Komparatyviniais frazeologoidais vadinami tokie pastovios vartosenos žodžių junginiai, kurių frazeologiškai suprantamas narys (palyginamoji dalelytė su savarankiškais žodžiais) vienas pats, be kitų žodžių, stabilios reikšmės neturi (jei ją turėtų, būtų vienanaris komparatyvinis frazeologizmas). Pavyzdžiui, jei sakome kaip penki pirštai, tai būtina pridėti veiksmažodį pažinti, kaip pabučiuotas, kaip ant adatų gali kas nors tik sėdėti ar stovėti ir pan. Prie šios rūšies frazeologoidų priskirtinos ir tokios, kaip laukti kaip gervei giedros – 'labai laukti', drebėti kaip epušės lapui – 'labai drebėti', augti kaip ant mielių – 'greit augti' ir kt.

Aš jį pažįstu kaip savo penkis pirštus *Sngr.* Staselė nabagėlė kaip pabučiuota sėdi *Plt.* Visi stovime kaip ant adatų – tos vyskupo kariatos nė balso Ž. Laukė pačios mirties kaip gervė giedros Ž. Auga kaip ant mielių Ž. Dreba kaip epušės lapas Ž.

Daug tokių palyginamųjų, komparatyvinių, frazeologoidų yra su laisvuju nariu veiksmažodžiu gyventi, pvz., gyventi kaip pas dievą užpečkyje – 'ramiai, laimingai gyventi', gyventi kaip už dievo durų – 't. p.', gyventi kaip žirniui prie kelio – 'pras-tai gyventi', gyventi kaip pelei po šluota – 't. p.', gyventi kaip inkstui taukuose – 'gerai, sočiai gyventi', gyventi kaip kirviui su akmeniu – 'nesugyventi, peštis, kirs-tis' ir kt.

Gyvenam sau ramiai kaip pas dievą užpečkė *Als.* Gyvena kaip už dievo durų *Vj.* Gyvena kaip meškos ausy *J. Jbl.* Gyvenu kaip žirnis prie kelio *Švnč.* Gyvena kaip pelė po šluota *Kp.* Gyvena kaip kirvis su akmeniu *J. Jbl.* Gyvena kaip inkstas taukuose *Skdt.* Aš ten it inkstas taukuose *Pln.*

Kaip matome, didelė tokių frazeologoidų dalis turi humoristinės reikšmės atspalvį. Be minėtų frazeologoidų su žodžiu gyventi, su ironijos atspalviu sakoma ir išlįsti, iššokti kaip Pilypai iš kanapių – 'netikėtai, nelaiku, ne vietoje ką daryti', reikėti kaip šuniui penktos kojos – 'visai nereikėti', pasitaikyti kaip akilai vištai grūdas – 'atsitiktinai kam pavykti, pasisekti', išmanyti kiek kiaulė pipirus – 'nieko neišmanyti', susiraukti kaip devynios pėdnyčios – 'labai susiraukti' ir kt.

Tik Maša, kaip Pilypas iš kanapių iššokusi, šaukia Ž. Jam reikia to vežimo kaip šuniui penktos kojos *Sngr. Iš.* Ir jam pasitaikė kaip akilai vištai grūdas *Sngr.* Svetio tėvai, žiūrėk, kaip taiso dukterims, o tu?.. išmanai kiek kiaulė pipirus Ž. Sėdi susiraukęs kaip devynios pėdnyčios *Sngr.*

B. Sujungiamojo žodžių junginio formos, arba parataksiniai, frazeologizmai

Lietuvių liaudies šnekamojoje kalboje yra daug frazeologizmų, sudarytų iš dviejų komponentų, surištų sujungimo ryšiais. Šie komponentai gramatiniu atžvilgiu yra lygiateisiai, jų tarpe nėra vienas kitam. subordinacijos. Tokie frazeologizmai dažniausiai yra sudėti iš dviejų antonimų, rečiau iš dviejų sinonimų. Tiek antoniminių, tiek sinoniminių parataksinių frazeologizmų komponentai gali būti tarpusavyje sujungti ir bejungtukiui, ir jungtukiniu sujungimu.

a) Parataksiniai frazeologizmai, sudaryti iš dviejų antonimų

Tai pati produktyviausia parataksinių frazeologizmų grupė lietuvių liaudies šnekamojoje kalboje. Du antoniminiai komponentai tokiuose frazeologizmuose gali būti sujungti be jungiamųjų žodžių arba su įvairiais jungiamaisiais žodžiais, dažniausiai pasikartojančiais prie abiejų komponentų. Šių frazeologizmų struktūrai būdinga tai, kad juose sudedamuoju sujungimu sujungiami du tos pat formos žodžiai: vardžodžiai, veiksmazodžiai ar prievieksmiai.

Bejungtuko modelio parataksinių frazeologizmų pavyzdžiais gali būti tokie, kaip: **diena naktis, dieną naktį, rytas, vakaras, žiemą vasarą** reikšme – ‘visados, nuolat’, **nevydis negirdis** – ‘nežinia kas, nematytas; nežinomas, nepažįstamas’, **kultas nevelėtas** – ‘nevala, mėmė’, **atkultas atmaltas** – ‘labai panašus į ką’, **vienas – kitas** – ‘nedaug, kai kas’, **žūt būt**, – ‘kas bebūtų’, **skersai išilgai** – ‘visur’, **trumpai drūtai** – ‘be daugžodžiavimo’, **šiaip taip, šiaip ne taip** – ‘su vargu, vos vos, sunkiai’ ir kt.

Dirbu ir dirbu – **diena naktis** atilsio nėra *Pc...* vos-ne-vos du rubliai... o verta **dieną naktį** penkių... *Ž.* Juk aš ten **rytas vakaras**, žinau viską *Ž.* **Žiemą vasarą** jis sėdi be darbo *Sngr.* **Nevydis negirdis** visa gera sunaudos *Krž.* Kožnas **kultas nevelėtas** ieško, kad būt graži *Bsg.* Ji **atkulta atmalta** į savo motiną *Skr.* **Vienam kitam** pasisekė pabėgti nuo vokiečio *Sngr.* Eik **skerso-išilgo** – niekur geriau nesurasi *Mlt.* Jis nedaug kalba: pasakė **trumpai drūtai**, ir viskas *Als.* **Šiaip taip** ir jie pabaigė rugius vežti *Sngr.*

Žymiai produktyvesni antoniminiai parataksiniai frazeologizmai su įvairiais sujungiamaisiais žodžiais (dalelytėmis, jungtukais). Paprastai sujungiamieji žodžiai pakartojami prieš abu frazeologizmo komponentus. Ypač gausiai vartojami liaudies šnekamojoje kalboje tokie frazeologizmai, kur antonimiškai sugretinami du tos pat formos ir tos pat kalbos dalies žodžiai su neigimo dalelytėmis **nei-nei, nė-nė.** Šio modelio frazeologizmuose priešpriešiskai sujungiami du tos pat formos daiktavardžiai, būdvardžiai, skaitvardžiai, įvardžiai, dalyviai, prievieksmiai, veiksmazodžių bendratys, pvz.: **nė (nei) velnias nė (nei) gegutė, nei šuo nei veršis, nei šuo nei kedalė, nei dievui nei svietui, nei į tvorą nei į mieta, nei du nei vienas, nė penki nė devyni, nei šioks nei toks, nei šis nei tas, nei būtas nei klišūtas** – (sakoma apie ką nors, kas neaiškus, nevykęs, niekam netinkamas); **nei galvoj nei uodegoj, nei šilta nei šalta** – ‘nerūpi, nejaudina; kas abejinga’, **nei šio nei to** – ‘vidutinio gerumo, gražumo’, arba ‘nejauku, nesmagu, nemalonu’, **nei kas nei ko** – ‘t. p.’, **nei iš šio nei iš to** – ‘nelauktai, netikėtai’, **nei pakartas nei paleistas, nei šaukti nei plaukti** – ‘esąs neaiškioje padėtyje’ **nei šiaip nei taip** – ‘prastai, nevykusiai’, **nei štai nei antai** – ‘t. p.’, **nei dėkui nei išgrauž (išlup)** – ‘nieko nesakyti už paslaugą, vaišes’ ir pan., **nei šen nei ten** – ‘niekur’ ir kt.

Iš jo **nė velnias nė gegutė** *Jnš.* Iš tavo darbo neišeina **nei velnias nei gegutė** *Kps.* Tiek išvargus pertraukti, vaikas būtų, kaip sakoma, **nei šuo nei veršis, nei ponas, nei muzikas** *Ž.* **Nei šuo nei kedalė**, nei duonos puskepalė *Kv.* Pasiuvo drabužį **nei dievui nei svietui** *Jnš.* Iš davatkos **nei dievui žvakė nei biesui šakės** *Jnš.* Eik jau eik, **nei į tvorą nei į mieta** nepanaši ta jo kalba *Brs.* Šneka šneka – **nė du nė vienas** *Gs.* Iš ano darbo neišeit **nė penki nė devyni** *Šil.* Žila mokyto vyro galva pašlamėjo žodį **nei šioki nei tokį** *A. Bar.* Tas bernas **nė šis nė tas**, tik be reikalo jį giria *Sngr.* Baltakiui **nei šis nei tas**, o Stonkienė pakaitais raudonuoja ir mėlynuoja, drovėjasi už vyrą *Ž.* **Nė šio nė to** merga *Sngr.* Tas vaikas man **nė galvoj nė uodegoj** *Tl.* Man **nė šilta nė šalta**

Jrb. Ta merga nei kas nei ko *Alk.* Nė iš šio nė iš to ėmė skaudėti ranką *Sngr.* Žmonys nė pakarti nė paleisti, nežino ką daryt *Sngr.* Nei pakarti nei paleisti... langus praveizėjome *Ž.* Nei būtas nei kliūtas *Kps.* Martinienei nei šaukti nei plaukti: čia vaikai nuplyšę, išalkę, valgyti verkia, kišenėje – nė skatiko *Ž.* Meistras stalą nė šiaip nė taip padarė *Jnš.* Pažvelgė į mane nė šiaip nė taip *Dž.* Ir pasakė dabar – nei štai nei antai *Skr.* Užaugę pameta savo pamotę, nepasakę nei aciū nei išgrauž *Blv.* Nė dėkui nė išlup nesakęs išėjo *Lnkv.* Neina nei šen nei ten *Jnš.*

Mažiau yra antoniminių frazeologizmų su pasikartojančiaisrieveiksmiais (kur-kur, tiek-tiek), prielinksniais (prie-prie), pvz., kur koja kur ranka – 'netvarkingai, sujauktai', kur vienas kur kitas – 'retai', prie tanciaus ir prie rožančiaus – 'visur tinkamas', kiek paritus tiek pastačius – 'storas' ir pan.

Aš kur koja kur ranka – visos pasakos nemoku *Alv.* Išdygo daigelis kur vienas kur kitas *Sngr.* Duktė, rodos, pravorui, kaip sakoma, prie tanciaus ir prie rožančiaus *Ž.* Žinia vyras – kiek paritus tiek pastačius *S.* *Dauk.*

b) Parataksiniai frazeologizmai, sudaryti iš dviejų sinonimų

Parataksinių frazeologizmų, sudėtų iš dviejų sinonimų, lietuvių liaudies šnekamojoje kalboje yra palyginti nedaug. Tai tokie frazeologiniai posakiai, kaip jūros marios – 'labai daug', be galo be krašto – 'labai didelis, ilgas' arba tik 'labai'.

Jūras marias prikalbėjom *Kl.* Vaikams pakyrėjo tokia žiema be galo be krašto *Ž.*

Daugiau yra vartojama tokių frazeologizmų, kurie sudėti iš dviejų tos pat šaknies žodžių, pvz., dar dar – 'šiaip taip', kiek ir kiek, tiek ir tiek – 'daug', kotas į kotą, vienas į vieną – 'kaip vienas, labai panašūs', žodis į žodį – 'tiksliai, neiškreipiant pasakojimo, kalbos', petys į petį – 'išvien, drauge', galas nuo galo – 'ištisai be pertraukimo', koja už kojos – 'pamažu' ir pan.

Kad važiuotas, tai dar dar, o pėsčias nenoriu eiti *Als.* Vasarojus dar dar, bet rugiai visai pragaišo *Rod.* Būčiau galėjusi ieškoti kiek ir kiek, o būčiau neradusi *Plt.* Uogų miške tiek ir tiek – tik rink *Als.* Abu labu tokiu, kotas į kotą. *M.* *Val.* Visos trys viena į vieną jo dukterys *Bs.* Papasakojo žodis į žodį, kaip aš buvau sakęs *Als.* Išbuvau galas nuo galo *Sdk.* Jis ką tik žino, galas nuo galo pasako *Skr.* Ėjom nesku-bėdami, koja už kojos *Sngr.*

Į atskirą grupę gali būti išskirti tokie frazeologizmai, kurie sudėti iš tos pat šaknies įvardiniųrieveiksmių, kaip kadai kadžiau – 'labai seniai', kadai kaduonės – 't. p.', kadai kadės – 't. p.', kadai kadė – 't. p.', kadai kadų – 't. p.', kadai kadžių – 't. p.'.

Kada kadžiau aš išaudžiau, o tu tik dabar pradedi *Pnd.* Kadar kaduonės tos mielės buvo parneštos, ką bereik norėti, kad berūgtų *Grg.* Kadai kadės tai buvo, jau ir užmiršta *Skr.* Kada kadė bus, kada varna ratais važiuos *Krkl.* Kadai kada buvo, ką čia atminsi *Skp.* Kadai kadu gyvena šioj vietoj *Ds.* Kadai kadžių laukiu *Dbk.*

II. SAKINIO FORMOS, ARBA PREDIKATINIAI, FRAZELOGIZMAI

Lietuvių liaudies šnekamojoje kalboje yra gana gausi grupė frazeologinių žodžių junginių, turinčių įvairių tipų sakinio formą. Juos vadinsime predikatiniais frazeologizmais. Šios struktūros frazeologizmai savo reikšme dažnai esti žodžio, rečiau žodžių junginio ekvivalentai. Sakinio reikšmės kontekste jie paprastai

neturi. Pvz., **bala nematė** – reiškia ‘tesiziniai, nerūpi’ (plg. **Bala nematė** – duok, tegu eina sau *Gs.*), **kaip dievas davė** – ‘prastas’ (plg. Kambariai, berods, erti ir šviesūs, bet rakandai **kaip dievas davė Ž.**) ir pan.

Pagal gramatinę struktūrą tokie frazeologizmai gali būti dvinario, vienanario, benario sakinio formos, gali turėti įvairių pasakojamųjų, klausiamųjų, skatinių ir kitų sakinių pavidalą. Pagaliau yra ir sudėtinio sakinio struktūros frazeologizmų.

Vieni jų yra neišplėstinio, kiti išplėstinio sakinio pavidalo. Jie dažniausiai turi ekspresyvinį krūvį, šnekamojoje kalboje tariami su emocija, ekspresyvia intonacija. Jų vartojimo skalė gana plati: ir skatinimo-pageidavimo, ir nuolaidos ir nepasitenkinimo bei nusivylimo, ir barimo-keikimo ir kitos intonacijos juose skamba. Pasakojamojo, neutralaus stiliaus sakinio formos frazeologizmų liaudies šnekamojoje kalboje vartojama ne tiek daug.

1. DVINARIO SAKINIO FORMOS FRAZELOGIZMAI

Bene gausiausia tokių frazeologizmų grupė yra su formaliais tariais, išreikštais veiksmažodžiu **žino** (plg. **bala žino**, **biasas žino**, **galas žino**, **čemeriai žino**, **kelmas žino**, **giltinė žino**, **velniai žino** ir pan. reikšme – ‘nežinoma, nežinia’) ir **nematė** (plg. **bala nematė**, **galas nematė**, **dievai nematė**, **kvaraba nematė** ir kt., reikšme – ‘tesiziniai, nerūpi’).

Bala žino! Gal jų ten tikrai esama? *Sm.* **Biasas žino**, kur jis dabar nuėjo *Šlv.* **Budelis jį žino**, ko jis ieškojo *Tv.* **Čemeriai ją žino**, kur ana *J.* **Galas jį žino**, kur jis nuėjo *Stk.* **Giltinė žino**, kaip pasidėjau, tik triokšt ir perlūžo kartelė *Šts.* Nusidangino ir gyvena **kelmas žino** kur *Krtm.*

Bala jo nematė – duok, tegu eina sau! *Gs.* **Galas jo nematė**, apsieisim ir be jo pinigų *Sngr.* **Galas jo nematai!** *Ds.* Nugi tesizino, **dievai jo nematė Ln.**

Nemažą grupę predikacinių frazeologizmų sudaro tokie, kurių tariniai yra būsimąjo laiko (rečiau liepiamosios ar tariamosios nuosakos) veiksmažodžiai su neigiamuoju priešdėliu **ne** (**negriebs**, **neraus**, **nesuks**, **neims**, **nerinks...**), o veiksniais įvairūs peioratyvinės reikšmės daiktavardžiai (**biasas**, **giltinė**, **galas**, **kelmas**, **velnias** ir kt.). Tokie frazeologizmai vartojami, reiškiant nepasitenkinimą ko nors pasisekimu, pabrėžtai nesirūpinant kieno likimu, linkint kam blogo ir pan.

Negriebs jo velnias, pasveiks *Sngr.* Tokių **nesuks giltinė**, bet ir kitiems gali kliūti *Ž.* **Katrės neraus giltinė**, bet tas vaikas galėjo nusigąsti *Ž.* Jam tai pasiseks, juk **biasas nesuks** savo vaiko *I. Sim.* **Neims jo galas**, tegu pasimoko ant svieto gyventi *Sngr.* **Suk tave devynios!** *I. Sim.* Paimtumei tu be mano žinios vieną skatiką, **giltinė rautų** tuojau ant vietos *Ž.*

Kitą kiek gausesnę dvinarių sakinių formos frazeologizmų grupę sudaro jausmų reikšmę turintys sustingusios formos sakiniai, prasidedantys žodžiais **še tau**. Jie paprastai sakomi, reiškiant nepasitenkinimą ir drauge nustebimą, nusivylimą dėl kokio netikėto įvykio, pvz., **Še tau boba devintinės**, **še tau šunie devintinės**, **še tau kad nori** ir pan.

Še tau boba devintinės! *Grl.* **Še tau šunie devintinės!** Čapskis Vilniuje dar tebeulioja, o čia maskoliai ponus kaip baravykus ėmė rinkti *Ž.* **Še tau šunie devintinės**,

šit atėjo neketinęs! *Vb.* O juk Pikčiurnienė buvo maniusi, kad Vokietijoje viskas tvarkoj. Še tau kad nori *I. Sim.*⁶

Gausūs šio tipo frazeologizmai yra modelio **ma (mat) + įvairūs, daugiausia peioratyvine reikšme suprantami daiktavardžiai (bala, galas, kelmas, velnias ir pan.)**, pvz., **ma (mat) jį bala, ma (mat) galas, ma jį kelmas, ma (mat) jį velnias** ir pan. Kartais šių peioratyvinę reikšmę turinčių daiktavardžių vietoje pavartojami ir eufemizmai – **garnys, ropės, šlikis, šimtas** ir pan. Tokie frazeologizmai liaudies šnekamojoje kalboje vartojami leidimui, nuolaidai su nepasitenkinimu išreikšti.

Mat jį bala! Tegu neina, kad nenori! *Jnš.* Eisiu, **ma juos bala** – nusprendė įtikinti Barbora *V. Mont.* **Ma juos galas** tuos išdykėlius *Sngr.* **Ma jį kelmas!** *Skr.* **Ma juos velniai**, tuos ponus! *J. Paukš.* **Mat** tave **garnys**, einu jau gult *Alk.* Jau dabar neleisim išvažiuot, **ma jį šimts** *Srd.* **Mat** tabalai, kaip bus, taip – vistiek einu! *Vvr.* **Mat jin vanagai!** *J.* **Mat anan ropės!** *Šts.*

Į atskirų dvinario sakinio formos frazeologizmų grupę galima išskirti modelį **klausiamasis (santykinis) įvardis + būsimąjo laiko veiksmažodis**, pvz., **kas dės, kas duos, kas tau duos**. Jie sakomi ką nors neigiant, neigiamai atsakant.

Kas dės brangumą, privežė bemaž ant kiekvieno vežimo *Ž.* Ar bernas namie? – **Kas tau jį dės** *Ēr.* **Kas tau duos** stebuklus! Dumia akis, ir gana *Kair.*

Kiti dvinario sakinio formos frazeologizmai sudėties atžvilgiu yra labai įvairūs, pvz., **knita, niežti nagai, delnai, pirštai** – ‘norisi kas blogo daryti’, **kailis kratosi, plaukai šiaušiasi** – ‘baisu darosi’, **dievas numylėjo** – ‘atsitiko nelaimė’, **blusos numirė** – sakoma ko labai išsigandus, **gaidžiukai gieda** – sakoma apie suskilusias nuo drėgmės kojas ir kt.

Tam vaikui **knita nagai** – nebenusėdi vietoje: tai peilį paima, tai vėl bet ką sudaužo, sugadina *Vb.* **Niežtėjo delnai** duoti jam per snukį *Vaižg.* Jam **niežti pirštus**, kad kokį zbitką padaryt *Skdt.* **Nagai niežti**, pamačius svetimą gera *Jnš.*

2. VIENANARIO SAKINIO FORMOS FRAZELOGIZMAI

Šios struktūros frazeologizmų lietuvių liaudies šnekamojoje kalboje yra gana didelė įvairovė: jų yra ir asmeninio, ir beasmeninio, ir nominatyvinio ir kitokių vienanarių sakininių formos. Dauguma šios formos frazeologizmų yra įvairūs eliptiniai posakiai, nepilnieji sakiniai.

Yra grupė tokių frazeologizmų modelio **nuolaidos dalelytė nors + liepiamosios nuosakos antrasis asmuo**, pvz.: **nors nagus piau** (sakoma apie užsispyrusį, nenuolaidų žmogų), **nors prie žaizdos (ronos) dėk** (sakoma apie švelnų, malonų žmogų), **nors pirštu į akis durk** (sakoma apie didelę tamsą), **nors į žemę lįsk** (sakoma apie kokį nemalonumą, dažniausiai apie pergyvenamą gėdą) ir pan.

Neduoda, **nors nagus piau** *Dšk.* Aš prašiau ilgai, neduoda, **nors nagus piau** *Lš.* Sūnus pasidarė tėvams toks geras, **nors prie žaizdos dėk** *Jnš.* Taip tamsu, **nors pirštu į akį durk** *Kt.* Kad pasakė, tai pasakė, **nors į žemę lįsk** *Sngr.*

Kur kas gauseni ir įvairesni yra vienanario skatinamojo sakinio struktūros frazeologizmai modelio **kad (o kad) + asmeninio įvardžio galininkas + peioratyvine reikšme suprantamo daiktavardžio vardininkas**, pvz., **kad tave (jį) bala, kad tave ba-**

⁶ Šio tipo frazeologizmuose vardininkas gali būti pakeistas ir objekto galininku, pvz., **še tau boba ragaiši!** Nebėr kunigėlio *Ž.*

liūtė, kad tave biesas, kad tave galas, kad tave kur-galas, kad tave dievai, kad tave (jį) šimtas ir pan. Jie visi sakomi, išreiškiant kuo nepasitenkinimą, linkint kam bloga ir pan.

Žiū, kad tave bala, kaip išsigandau *Gž.* Kad jį bala kur, kad jį! *Gs.* O kad tave baliūtė! *Klm.* Kad tave biesas, ką tu padarei! *Pn.* Kad tave galas, kap išsigandau *Sngr.* Kad tave kur galas! *An.* Kad tave dievai – jau vyrai pusryčio parėjo *Grž.* Ak kad tave šimts keturiolika! *Skd.*

Tokio modelio sakinių – frazeologizmų tariniai gali būti numanomi. Juos galėtume atstatyti – **griebtų, imtų, parautų, rinktų** ir pan.

Kartais tokios sandaros frazeologizmuose gali būti eliptinis ir daiktavardžio vardininkas. Tuo atveju telieka tik vienas frazeologizmo narys – **kad tave (jį)**, dažniau **o kad tave**, pvz., **o kad tave**, peilį namie palikau *Sngr.*

Vietoj dalelytės funkciją atliekančio jungtuko **kad** yra vartojama ir dalelytės **tegu**, **tegu**, pvz., **tegu bala**, **tegu bals**, **tegu šimts vilkų**, **tegu tu galva** ir pan.

Tegu tave bala, kaip tu mane apgavai *Sngr.* **Tegu juos bala**, – sako pati, – gal koks girtuoklis *Ž.* **Tegu šimts vilkų**, kas jį pramanė *Ž.* Daug atmena – **tegu tu galva** *Ēr.*

Su eliptiniais sakinio nariais liaudies šnekamojoje kalboje yra vartojama ir kitokių įvairios formos frazeologinių sakinių, pvz., **ne dieve, nè tu dieve** (vietoj **ne duok dieve**) – **kad negali** (vietoj pilnojo sakinio **kad negali pasakyti**), **kur tau** (vietoj **kur tau duos, bus, gaus ar pan.**), **labai tai** (vietoj **labai tai rūpi**), **še tau** (vietoj **še tau kad nori ar še tau šunie devintinės**), **jau ką gi, tai ką gi** (vietoj **jau ką gi besakyti**), **be ką jau** (vietoj **be ką jau sakyti**) ir pan.

Sakinio narių praleidimas, galima sakyti, iš dalies šiuos posakius ir paverčia frazeologizmais, t. y. tokiais žodžių junginiais, kurių reikšmės negalima išvesti iš atskirų jų komponentų leksinių reikšmių:

Ne dieve greitai numirtų, kaip čia reiktų apsiversti *Ž.* **Nè tu dieve**, kad mano vaikas būtų laisvamanis *Lnk.* Tiek rugių surišau, rankas nubraižė, **ka negali** *Erž.* Saulė kepina, **ka negali** *Erž.* Eidamas į Rygą, Raulas galvoja ten tuojau gausias darbo, **bet kur tau!** *J. Bil.* Kad nors supuvusių šuns blūžnį būtų atmetęs. **Kur tau!** *J. Balt.* Tegul sau eina! **Labai tai man!** *Mlt.* Žinoma, kaip vaikas – **labai tai jam**, – pateisino sūnų motina *A. Vien.* **Še tau!** Tokia man sarmata *Ž.* Pačią šunies vietoj laikai, **aš tau!** *Ž.* Veselios bus – **jau ką gi** *Skp.* Kad išsipustęs **tai ką gi** *Slm.* Ar suverpei linus? – **Be ką jau!** Dar nepradėjau verpti! *Als.* Ar geresnis ligonis? – **Be ką jau!** Mirs! *Šts.*

Labai aiškaus vienanario sakinio formos frazeologizmai yra modelio **toli + +niekatrosios giminės būdvardis gražu** ar veiksmažodis **šaukia**, reikšme 'toli, negreit, ne tuoj', pvz., ... bet apie senatvę man dar **toli gražu** *Ž.* Jam dar **toli šaukia** iki kariuomenės *Sngr.*

3. BENARIO SĄKINIO FORMOS FRAZEOLŪGIZMAI

Lietuvių liaudies šnekamojoje kalboje vartojama frazeologizmų modelio **jungtukas ar dalelytė + įvardis ar įvardinis prieveiksmis** ir modelio **įvardinis prieveiksmis + įvardis**. Formaliai juos galima laikyti benariais sakiniiais. Jie artimi ir nepilniesiems (eliptiniams) sakiniams, bet „atstatyti“ jų ligi pilnumo nėra galima, pvz.,

kad kiek – ‘bemaž, nedaug betūko’, **jei kaip, kad kaip** – ‘galimas daiktas; tam tikromis sąlygomis’, **jei kokios** – ‘t. p.’, **kad kokioj** – ‘t. p.’, **kad kokios** – ‘t. p.’ ir pan.

Vilkui kartą ir nelaimė atsitiko: **kad kiek**, būtų kaulu užspringęs *J. Jbl.* **Jeif kaip**, ryto bus lietaus *Šts.* **Kad kaip**, reiks išeiti iš namų *Ēr.* **Jeif kokios**, gali ir grįžti *An.* **Kad kokioj**, tu gausi pas jį pinigų *Ds.* **Kad kokios**, tai liksi nevažiuavęs *Sngr.* **O kokioj** da maž pro langą iššoksi *Skd.*

Frazeologizmai modelio **įvardinis prieveiksmis + įvardis** irgi priskirtini prie benario sakinio formos frazeologizmų, pvz., **kada kas** – ‘seniai’, **kada tai kas** – ‘t. p.’ ar sutrumpėjęs **kada tai** – ‘t. p.’

Mes **kada kas** kap bulves nukasėm *Sngr.* **Kada tai kas** namie, o jie dar tik pareina *Rdm.* Mes **kada tai** jau namie, o jie dabar tesugrįžo *Vaižg.*

Būdingesni benariai reliaciniai frazeologizmai yra modelio **ne(nė) + vardažodžiai** (be prielinksnių ar su prielinksniais), pvz., **ne galvoj** – ‘visai nerūpi’, **ne pro šalį, ne iš kelio** – ‘praverstų; naudinga, reikalinga būtų’, **ne už kalnų** – ‘arti, netoli’, **ne su visu** – ‘nepilno proto’ ir pan.

Jam **ne galvoj**, kad žmonės vargsta *Sngr.* Bet ir mums **ne pro šalį** nueit pasižiūrėti *Sb.* Tas lietus **ne iš kelio** *Dl.* **Nebe už kalnų** ir rugiapiūtė *Pc.* O kai paaugo, tai pasirodė, kad liko paliegėlis ir **ne su visu** *I. Sim.*

Benarių frazeologizmų modelio **nė + vardažodžiai** pavyzdžiais gali būti: **nė botais, nė motais** – ‘visai nerūpi, nekreipia dėmesio’, **nė per nago juodymą** – ‘nė trupučio, nieko’, **nė kam ko** – ‘užsimiršta, neateina į galvą’, **nė kam dunkai** – ‘t. p.’, **nė už ką** – ‘nevertinamas, laikymas ko žemesniu už save’ ir pan.

Man **nė botais**, kad tat rytoj reiks išvažiuoti *Užv.* Kiti rėkia, o jam **nė motais** *Grs.* Tau **nė motais**, kad man koją skauda *Sly.* Nenusileidžiu **nė per nago juodymą** *Kt.* **Nė per nago juodymą** negausi. *Brt.* Man **nė kam ko**, kad šiandien šventa *Sngr.* Man **nė kam dunkai**, kad tu nevalgęs *Klvr.* Tu man **nė už ką** *Als.* Tos dainos mums **nė už ką** nebuvo, nebranginom *Šts.*

III. EUFONIJS ELEMENTŲ VAIDMUO ĮVAIRIOS STRUKTŪROS FRAZELOGIZMUOSE

Frazeologizmo atskirų žodžių susiliejimo į vieną semantinį vienetą veiksmių tarpe tam tikrą vaidmenį vaidina eufonija, t. y. rimas, ritmas, aliteracijos. Labai dažnai eufonija sujungia į vieną vienetą ne tik artimos reikšmės žodžius, bet ir prieštaringas sąvokas išreiškiančius žodžius, kurių sujungimas į vieną vienetą logiškai gali būti visai nepateisinamas, pvz., **plikas kaip tilvikas** – reikšme ‘visai neturtingas, neturtėlis’, nors, kaip žinoma, tilvikas nėra plikas (Plg. rusų гол как сокол).

Kadangi eufonija dažniausiai vartojama žodžiams į vieną grupę sujungti, tai ji būdinga parataksiniams frazeologizmams. Paprastai eufonijos elementai padeda sujungti į vieną vienetą įvairius antonimus, sinonimus. Jau mūsų minėti antoniminio pobūdžio parataksiniai frazeologizmai su pasikartojančiais jungtukais aiškiai turi ritminį pagrindą (plg. **nei šis nei tas, nei galvoj nei uodegoj, nei velnias nei gegutė, nei šiaip nei taip, nei pakartas nei paleistas, kur koja kur ranka, nei į tvorą nei į mietą** ir kt.

Eufonijos elementų turi ir bejungtukiai parataksiniai frazeologizmai, pvz., jau mūsų nagrinėti: **kultas nevelėtas, atkultas atmaltas, valia nevalia, už jūrų marių, guldamas keldamas** ir kt.

Čia išvardintuose frazeologizmuose eufonija yra tik pagalbinė struktūrinė priemonė žodžiams į vieną semantinį vienetą sujungti, t. y. padaryti žodžių grupę pastovios vartosenos posakiu – frazeologizmu. Bet yra frazeologizmų, kur eufonija viena pajėgia žodžius sujungti į vieną vienetą, pvz., **plikas kaip tilvikas**. Čia priklausoma ir šie anksčiau nagrinėti pavyzdžiai: **nei šaukti, nei plaukti** – ‘būti beviltiškoje padėtyje’, **nei šuo nei kaladė**, nei duonos puskepalė *Sin. nei šis nei tas, išgrauž žydams ir pavydams* – ‘neverta kreipti į ką dėmesio, tesizinau (plg. Ko čia, dėde, taip iširūpinai... išgrauž žydams ir pavydams Ž).

Kai kada dėl rimto, ritmo ar aliteracijų žodžiai posakyje pakeičia savo formą, t. y. atsiranda atskirai nevartojamų žodžių, pvz., jau mūsų minėti **kada** **kadės**, **kadar kaduonės**, **kada** **kadų** – labai seniai, **nevydis negirdis** – svetimas, nežimas.

Tos pat šaknies dviejų žodžių sujungimas frazeologizme bent iš dalies taip pat palaikomas eufonijos elementų, dažniausiai aliteracijų, pvz., mūsų jau minėti **kotas** **į kotą**, **vienas** **į vieną**, **koja** **už kojos** ir pan.

Hipotaksinių frazeologizmų struktūrai eufonija nėra būdinga.

Sakinio formos frazeologizmams eufonijos elementai irgi nebūdingi⁷. Aiškiai jaučiama eufonija tokiuose frazeologizmuose, kaip **nei raudok, nei giedok** – ‘patekus į nemalonią padėtį be išeities’, **nei rask, nei pamesk** – ‘neverta su kuo dėtis, su kuo reikalų turėti’ ir pan. (plg. Maža štuka su ja: nueis tau ir išdrėbs prie visų **nei rask, nei pamesk**, paskui **nei raudok, nei giedok** iš sarmatos *Vb.*).

Vilniaus Valstybinis pedagoginis institutas
Lietuvių kalbos katedra

Įteikta
1967 m. rugsėjo mėn.

Sutrumpinimai

Ad	– Adučiškis, Švenčionių rajonas.	Br	– Brazdai, Kudirkos Naumiesčio rajonas.
Al	– Alytus.	Brs	– Barstyčiai, Sedos rajonas.
Alk	– Alksnėnai, Vilkaviškio rajonas.	Brš	– Birštonas.
An	– Anykščiai.	Br̄t	– Bartninkai, Vilkaviškio rajonas.
Als	– Alsėdžiai, Telšių rajonas.	Brž	– Biržai.
Alv	– Alvitas, Vilkaviškio rajonas.	Bsg	– Baisogala, Šeduvos rajonas.
Aps	– Apsas, Baltarusijos TSR Breslaujos rajonas	Bs	– Jonas Basanavičius, jo raštai.
Ašb	– Antanas Kriščiukaitis-Aišbė, jo raštai.	BzF	– Adalbert Bezzemberger „Litauische Forsschungen“, Geettingen, 1882.
A. Bar	– Antanas Baranauskas, jo raštai.	P. Cv	– Petras Cvirka, jo raštai.
J. Balč	– Juozas Balčikonis, jo raštai.	d	– liaudies daina.
J. Balt	– Juozas Baltušis, jo raštai.	JD	– Lietuviškos dainos užrašytos par Antaną Juškevičė.
J. Bil	– Jonas Biliūnas, jo raštai.		

⁷ Patarlėse ir priežodžiuose eufonijos elementai vaidina nemažą vaidmenį (plg. **Nėra Juzo be guzo, praeitoji** – užmirštoji ir pan.). bet šiame straipsnyje patarlės ir priežodžiai netyrinėjami.

S. Dauk	– Simonas Daukantas, jo raštai.	Kvr	– Kavarsakas.
Db	– Stasio Dabušio surašyti lapeliai M A Lietuvių kalbos ir literatūros instituto žodyno kartotekoje.	Kzt	– Kazitiškis, Dūkšto rajonas.
Dbk	– Debeikiai, Anykščių rajonas.	Lbv	– Liubavas, Kalvarijos rajonas.
Dkš	– Daukšiai, Kapsuko rajonas.	Lkč	– Lekėčiai, Šakių rajonas.
Dl	– Deltuva, Ukmergės rajonas.	Lkš	– Lukčiai, Šakių rajonas.
K. Don	– Kristijonas Donelaitis, jo raštai.	Ll	– Lioliai, Kelmės rajonas.
Dr	– Darbėnai, Kretingos rajonas.	Ln	– Lėnas, Kovarsko rajonas.
Drs	– Darsūniškis, Jiezno rajonas.	Lnk	– Lenkimai, Skuodo rajonas.
Ēr	– Ēriškiai, Ramygalos rajonas.	LnkV	– Linkuva.
Erž	– Eržvilkas, Skaudvilės rajonas.	Lp	– Leipalingis, Lazdijų rajonas.
flk	– folkloras.	Lš	– Liškiava, Alytaus rajonas.
Gel	– Gelažiai.	Lzd	– Lazdijai.
Ggr	– Gegrėnai, Sedos rajonas.	Lž	– Laižuva, Mažeikių rajonas.
Grg	– Gargždai, Klaipėdos rajonas.	Mair	– Maironis, jo raštai.
Grl	– Garliava, Kauno rajonas.	Ml	– Mielagėnai, Ignalinos rajonas.
Grš	– Griškabūdis, Kudirkos Naumiesčio rajonas.	Mlt	– Molėtai.
Grž	– Grūžiai, Pasvalio rajonas.	V. Mont	– Vytautas Montvila, jo raštai.
Gs	– Geistariai, Vilkaviškio rajonas.	Nj	– Naujamiestis, Panevėžio rajonas.
Ign	– Ignalina	Nm	– Kudirkos Naumiestis.
Iš	– Išlauža, Prienų raj.	Nt	– Notėnai, Salantų rajonas.
J	– Antano Juškos žodynas (t. I 1897, t. II 1904, t. III 1922)	J. Paukšt	– J. Paukštėlis, jo raštai.
J. Jabl	– Jonas Jablonskis, jo raštai.	Pc	– Pociūnėliai, Šeduvos rajonas.
Jnš	– Joniškis.	Pgg	– Pagėgiai.
Jnšk	– Joniškėlis.	Pln	– Plungė.
Jrb	– Jurbarkas.	Plng	– Palanga.
Kair	– Kairiai, Šiaulių rajonas.	Plv	– Pilviškiai, Vilkaviškio rajonas.
Kazl. R.	– Kazlų Rūda, Kapsuko rajonas.	Pmp	– Pumpėnai, Pasvalio rajonas.
Kl	– Kuliai, Plungės rajonas.	Pn	– Panevėžys.
Klm	– Kelmė.	Pnd	– Pandėlys.
Klvr	– Kalvarija	PP	– Patarlės, priežodžiai, Vilnius, 1958.
KLvrŽ	– Žemaičių Kalvarija.	Pp	– Papilė, Akmenės rajonas.
Kp	– Kupiškis.	Prn	– Prienai.
Kps	– Kapsukas.	Prng	– Paringys, Ignalinos rajonas.
V. Kr	– Vincas Krėvė, jo raštai.	Psn	– Pusnė, Širvintų rajonas.
VKrP	– Vincas Krėvė, Patarlės ir priežodžiai.	psn	– pasenęs posakis.
Krč	– Krinčinas, Pasvalio rajonas.	Rdm	– Rudamina, Lazdijų rajonas.
Krkl	– Karklėnai, Varnių rajonas.	Rk	– Rokiškis.
Krok	– Krokialaukis, Alytaus rajonas.	Rm	– Ramyga.
Krp	– Kruopiai, Žagarės rajonas.	Rod	– Rodūnė, Baltarusijos TSR Gardino sritis.
Krs	– Karsakiškis, Panevėžio rajonas.	Ra	– Raseiniai.
Krš	– Kuršėnai.	rš	– ikitybinių laikotarpio mažiau teišsiskiriančių raštų posakis.
Krt	– Kartena, Kretingos rajonas.	Rt	– Rietavas.
Krtn	– Kretinga.	S	– Lietuvių liaudies sakmės, Kaunas, 1940.
Krtv	– Kurtuvėnai, Šiaulių rajonas.	Sb	– Subačius, Kupiškio rajonas.
Krž	– Kražiai, Kelmės rajonas.	Sch	– Litauisches Lesebuch und Glossar von A. Schleicher, Prag, 1857.
Kt	– Keturvalakiai, Vilkaviškio raj.	Sd	– Seda.
Ktk	– Kuktiškis, Utenos rajonas.	Sdk	– Sudeikiai, Utenos rajonas.
Kv	– Kvedarna, Šilalės rajonas.		

Ser	— B. Sereikis, Lietuviškai-rusiškas žodynas, Kaunas, 1933.	Šlv	— Šiluva, Kelmės rajonas.
Sim	— Simučio patarlių rinkinys (Feliško Sragio šaltinis).	Šts	— Šatės, Skuodo rajonas.
I. Sim	— Ieva Simonaitytė, jos raštai.	Šv	— Švėkšna, Priekulės rajonas.
Simn	— Simnas, Alytaus rajonas.	Švnc	— Švenčionys.
Sin	— sinonimas.	Tl	— Telšiai.
Skd	— Skuodas.	't. p.'	— ta pati reikšmė.
Skdt	— Skudutiškis, Molėtų rajonas.	Trgn	— Tauragnai, Utenos rajonas.
Skp	— Skapiškis, Pandėlio rajonas.	Trk	— Tirkšliai, Mažeikių rajonas.
Skr	— Skirsnemunė, Jurbarko rajonas.	Tv	— Tverai, Rietavo rajonas.
Slk	— Sąjaka, Dūkšto rajonas.	Tvr	— Tverečius, Ignalinos rajonas.
Sln	— Salamiestis, Vabalninko rajonas.	Ut	— Utena.
Sln	— Mato Slančauskio (1850-1924) užrašyta.	Užp	— Užpaliai, Dusetų rajonas.
Sln	— Salantai.	Užv	— Užventis.
Slv	— Slavikai, Šakių rajonas.	Vaižg	— Tumo Vaižganto raštai.
Sml	— Smilgiai, Šeduvos rajonas.	M. Val	— Motiejus Valančius, jo raštai.
Sngr	— Sangrūda, Kapsuko rajonas.	Vb	— Vabalninkas.
Snt	— Sintautai, Šakių rajonas.	Vdk	— Viduklė, Raseinių rajonas.
Srd	— Seredžius, Vilkijos rajonas.	A. Vien	— Antanas Vienuolis, jo raštai.
Srj	— Seirijai, Lazdijų rajonas.	Vj	— Vajasiškis, Zarasų rajonas.
Srv	— Surviliškis, Kėdainių rajonas.	Vkš	— Vieksniai, Akmenės rajonas.
Stk	— Stakliškės, Jiezno rajonas.	Vlkv	— Vilkaviškis.
Š	— J. Šlapelio Lietuvių ir rusų kalbų žodynas, Vilnius, 1921.	Vrn	— Varėna.
Šd	— Šeduva.	Všk	— Vaškai, Linkuvos rajonas.
Škn	— Šakyna, Žagarės rajonas.	Vv	— Veiveriai, Kapsuko rajonas.
Šlč	— Matas Šalčius, jo žodynelis.	Vvr	— Veiviržėnai, Priekulės rajonas.
Šmk	— Šimkaičiai, Raseinių rajonas.	Zr	— Zarasai.
Šll	— Šilalė.	Ž	— Žemaitė, jos raštai.
		Žgč	— Žygaičiai, Tauragės rajonas.

СТРУКТУРНЫЕ МОДЕЛИ ФРАЗЕОЛОГИИ ЛИТОВСКОГО РАЗГОВОРНОГО ЯЗЫКА

Б. КАЛИНАУСКАС

Резюме

В данной статье делается попытка описать структуру фразеологизмов литовского разговорного языка. Все фразеологизмы согласно их структуре делятся на две основные группы: **непредикативные** (т. е. имеющие форму словосочетания, напр., *posi giesti* — досл. *задирать нос*) и **предикативные** (т. е. имеющие форму предложения, напр., *bala nematė* — досл. *болото не видело*, (черти не видели), в значении 'не стоит на кого-либо (что-либо) обращать внимание').

Непредикативные фразеологизмы делятся на подчинительные (гипотаксические) и сочинительные (паратаксические) согласно характеру формальных грамматических связей между компонентами этих фразеологизмов.

Все подчинительные фразеологические единицы делятся на фразеологизмы в прямом смысле и на фразеологиды. Фразеологоиды называются фразеологизмы, у которых только один компонент имеет идиоматическое

значение, а другой — является словом, понимаемым в своем прямом лексическом значении (напр., *šokia diena* досл. — *такой день*, в значении 'рабочий' день,' или *siūti iš akies* — досл. — *шить с глаза*, в значении 'шить что-либо без примерки, на глаз, только посмотрев на человека, для которого что-либо шьется').

Подчинительные фразеологизмы и фразеологоиды в свою очередь делятся на четыре группы: **атрибутивные** (один компонент их является атрибутом другого, напр., *gyva reklā* досл. — *живой ад*, в значении 'много чего-то нежелательного'), **объектные** (между компонентами таких фразеологизмов есть объектные отношения, напр., *nuleisti rankas* — досл. *опустить руки*, в том же значении, что и в русском языке), **реляционные** (обстоятельственные отношения между их компонентами, как напр., *trumpa laikyti* — досл. *коротко держать* в значении 'не давать кому-либо воли, держать в черном теле'), **компаративные** (т.е. фразеологизмы со сравнительными частицами *kaip* (как) и т. п., напр., *kaip žemę pardavęs* — досл. *как землю продавший*, в значении 'очень грустный').

Сочинительные фразеологизмы делятся на **антонимические** (т. е. состоящие из двух антонимов, напр., *nė velnias nė gegutė* — досл. *ни черт ни кукушка*, в значении 'ни такой ни сякой, ни на что не годен') и **синонимические** (т. е. состоящие из синонимов или повторяющихся слов, как напр., *be galo be krašto* — досл. *без конца без края*, в значении 'очень много, очень долго').

Непредикативные фразеологизмы и фразеологоиды согласно их грамматическому составу делятся на разные модели (напр., атрибутивные фразеологизмы модели **прилагательное + существительное, существительное в родительном падеже + существительное и т. п.**).

Предикативные фразеологизмы по их грамматической структуре разделены на три основные группы: фразеологизмы формы двусоставного, односоставного и бессоставного предложения, эти группы в свою очередь делятся на разные модели.

В конце статьи выясняется роль эффонии в различных фразеологизмах.